

ΑΓΙΟΣ ΣΤΥΡΙΑΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ

ΕΤΟΣ Β' | ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2014 | ΤΕΥΧΟΣ Ε'

ΑΓΙΟΣ ΣΤΥΡΙΑΔΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ
ΕΚΔΟΣΙΣ

ΤΕΥΧΟΣ Ε΄

ΕΤΟΣ Β΄

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ
ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2014

Έκδότης - Ίδιοκτήτης:

Τερά Μητρόπολις Τριμυθούντος

Τ.Θ. 11001, 2550 Ίδάλιον

Τηλ.: 00357-22527000

Fax: 00357-22526363

E-mail: info@imtrimythountos.org.cy

www.imtrimythountos.org.cy

Υπεύθυνος Σύνταξης - Επιμελητής:

Ανδρέας Ζαχαρίου

Φιλολογική Έπιμέλεια:

Συντακτική Όμάδα του Περιοδικού

ISSN: 2301-2536

Έκτύπωση:

Γραφικές Τέχνες «ΜΕΛΙΣΣΑ»

Τηλ.: 0030 23970 23313

E-mail: melissa@melissaprint.com

Τὰ ἀνυπόγραφα κείμενα προέρχονται ἀπὸ τὴ
Συντακτικὴ Όμάδα τοῦ Περιοδικοῦ.

Οἱ συνεργάτες καὶ ἀρθρογράφοι ἔχουν τὴν ἀπό-
λυτη εὐθύνη τῶν ἀπόψεων καὶ θέσεων ποὺ ἐκ-
φράζουν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ 1

ΕΟΡΤΙΑ – ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ

Άθ. Γλάρου, *Ἡ ταπείνωση στὴ
λειτουργικὴ ζωὴ* 2

ΠΑΤΕΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Μητρ. Ναυπάκτου καὶ Άγ. Βλασίου
Ἱεροθέου, *Ἡ θεραπεία τῆς ἁμαρτίας
στὴν Ὁρθόδοξη παράδοση*..... 12

Ν. Νικολαΐδη, *«Ἐξ ἀρχῆς μὲν
οὐκ ἦν κακία»*..... 19

Θ. Παπαβησσαρίωνος, *Σχεδιάσμα
ἐννοιῶν Ὁρθόδοξης καὶ Δυτικῆς
σωτηριολογίας*..... 23

ΑΝΤΙΑΙΡΕΤΙΚΑ

Πρωτ. Β. Γεωργοπούλου, *Ὁψεις
τοῦ «μυστηρίου τῆς ἀνομίας»* 30

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

π. Εὐθυμίου Κοτσλαμαζασβίλι
*Πεντηκοστή, ἡ ἴαση τῆς ὑπερφηφανείας
τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων* 33

ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΑ

Σ. Ἀλεξάνδρου, *Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι
στὴν πατερικὴ σκέψη*..... 36

ΠΟΙΚΙΛΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Χρ. Μπακογιάννη, *Ὁ Λέων ΣΤ΄
ὁ σοφὸς καὶ ἡ Σύγκλητος*..... 40

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Τὸ Περιοδικὸ Ἅγιος Σπυρίδων, χάριτι Θεοῦ, ὀλοκλήρωσε ἤδη τὸ πρῶτο ἔτος τῆς κυκλοφορίας του.

Ἐξ ἀρχῆς δὲν θελήσαμε τὸ Περιοδικὸ νὰ εἶναι ἀπλῶς ἓνα ἔντυπο ἀνάμεσα στὰ τόσα ἄλλα, ἀλλὰ ἡ ἑτέρα φωνή, ὁ λόγος τῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης, ἐκπεφρασμένος καὶ ἐρμηνευμένος διὰ τῆς γραφίδος καὶ τῶν ἄρθρων τῶν ἐπιστημόνων συνεργατῶν του. Εὐελπιστοῦμε ὅτι τὸ ἔχουμε ἐπιτύχει καὶ πῶς ἡ ποικίλη θεματικὴ ποὺ καλύφθηκε πληροφόρησε θεολογικά, δηλαδὴ ὀρθὰ καὶ ἐκκλησιαστικά, τοὺς ἀναγνώστες του.

Προσβλέπουμε στὴ συνέχεια τῆς τοιαύτης διακονίας πρὸς δόξα Θεοῦ καὶ ὠφέλεια τοῦ ποιμνίου.

Ἁγ. Σελευδοῦντος Βαρνάβας

Η ΤΑΠΕΙΝΩΣΗ ΣΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΖΩΗ

Ἀθανασίου Γλάρου

Ἐπίκουρου Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ

(Β΄ ΜΕΡΟΣ)

Οἱ στρατιᾶς τῶν Ἀγγέλων.

Τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, οἱ ἀσώματες δυνάμεις, «τὰ πιὸ καλόβουλα, τὰ πιὸ ταπεινά, τὰ πιὸ ἀγαπητικά, τὰ πιὸ προσηνῆ καὶ φιλικὰ ὄντα, [τά] πάντοτε ἔτοιμα νὰ μᾶς ἀκούσουν»¹ ψάλλουν μαζί με τοὺς πιστοὺς τὸν ἐπινίκιο ὕμνο καὶ παραστέκονται στὸν λειτουργὸ μπροστὰ στὴν Ἁγία Τράπεζα². Ἡ ταπείνωση τῶν πιστῶν στὸ πρόσωπο τῶν Ἀγγέλων ἐκδηλώνεται μετὰ τὴν τιμητικὴ τους προσκύνηση³. Ἡ ταπείνωση τῶν Ἀγγέλων στὸ πρόσωπο τῶν πιστῶν πηγάζει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεὸς τοὺς ἔθεσε στὴν ὑπηρεσία τους, «πιστοὺς ὁδηγούς», στὴν ἀνοδικὴ πορεία πρὸς τὸ Οὐράνιο Θυσιαστήριον⁴. Οἱ ἀγγελικὲς δυνάμεις ποὺ γεύονται σύνεγγυς τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ δὲν μποροῦν νὰ λειτουργήσουν τὴν ἀναίμακτη θυσία τῆς Οὐράνιας Σάρκας οὔτε νὰ τὴν γευτοῦν. Τὸ Ἀλληλοῦια τῶν Ἀγγέλων συμβαδίζει μετὰ τὴ σιγὴ «πάσας σαρκὸς βροτείας»⁵ ἐνώπιον τῆς Μεγάλης Εἰσόδου τοῦ Βασιλέα, ἐνῶ οἱ πιστοὶ συμμετέχοντας στὴ Θεία Λειτουργία συμπάλλουν μετὰ τὴς νοερὲς δυνάμεις τὸν ἐπινίκιο ἀγγελικὸ ὕμνο. Σιωπὴ καὶ ὕμνος ἀλληλοπεριχωροῦν τὴν ταπείνωση τῶν ὄντων, ὥστε Ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι νὰ ὑπερβαίνουν μυστικὰ τὴν ἑτερότητα τῆς φύσης τους. Οἱ

1. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΡΟΝΣΤΑΝΔΗΣ, *Ἡ ἐν Χριστῷ Ζωὴ μου*, σ. 195.

2. Βλ. τὴν Εὐχὴ τῆς Αναφορᾶς καὶ τὸν ἐπινίκιο ὕμνο στὴ Θεία Λειτουργία (ΙΕΡΑΤΙΚΟΝ, σ. 124).

3. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΡΟΝΣΤΑΝΔΗΣ, *Ἡ ἐν Χριστῷ Ζωὴ μου*, σ. 227.

4. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ, *Ἡ Θεία Λειτουργία*, σ. 219. Πρβλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΡΟΝΣΤΑΝΔΗΣ, *Ἡ ἐν Χριστῷ Ζωὴ μου*, σ. 227.

5. Βλ. Χερουβικὸ ὕμνο Μεγάλου Σαββάτου «Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία...» (ΙΕΡΑΤΙΚΟΝ, σ. 126).

Ἄγγελοι χαίρονται ὅταν βλέπουν στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου τὸν πόθο νὰ συμπολιτευτεῖ μαζί τους στή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ⁶. Ἡ χαρά τους κορυφώνεται⁷ ὅταν ἀνοίγουν τὴ θύρα τῆς Βασιλείας στὸν ταπεινὸ καὶ μετανοοῦντα⁸.

Μὲ τὴ μίμηση τῆς ταπείνωσης τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, ὁ ἄνθρωπος ἀσκεῖται μαζί τους στή «*θεομιμῆσια*»⁹ καὶ γίνεται κατοικητήριο Πνεύματος¹⁰. Ὁ ταπεινὸς ἀνοίγει τὴν καρδιά του στήν κοινὴ θέα τῶν Ἀγγέλων καὶ εἰσέρχεται στὸν χῶρο τῆς ἀγάπης.

Ὁ χορὸς τῶν Ἁγίων.

Οἱ Ἅγιοι μέσα στή θριαμβεύουσα κατάσταση τῆς παραδείσιας ζωῆς παραμένουν ταπεινοί. Γνωρίζουν ὅτι ἡ τελειότητα, στήν ὁποία μετέχει ἡ φύση τους δὲν ὀφείλεται στοὺς ἴδιους, ἀλλὰ στήν «*τοῦ Δεσπότητος φιλοτιμίαν*». Ἐξαιτίας τῆς Δεσποτικῆς φιλοτιμίας ἔγιναν «*ἀντὶ πηλίνων ἥλιοι, ἀντὶ δούλων ἡτιμωμένων υἱοὶ τίμοιοι*»¹¹. Γι' αὐτὸ δὲν ἔχουν «*κῆρο*» στὸ νὰ ὑμνοῦν ἀγγελικὰ τὸν Θεὸ καὶ οὔτε πιστεύουν ὅτι αὐτοὶ μόνον ἐπαρκοῦν γιὰ τὴ δοξολογικὴ Εὐχαριστία¹². Προσφέρουν τὸ πνεῦμα τους στήν ὑμνητικὴ συνεργασία μὲ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα καὶ τοὺς πνευματικὰ λατρεύοντες πιστούς¹³. Συμμετέχουν στήν ἀγιότητα τοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τῶν λειψάνων τους δίνουν τὰ μέλη τοῦ σώματός τους ὡς πρώτη ὕλη στὸν καθαγιασμὸ τῶν θυσιαστηρίων¹⁴. Ὁ

6. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΡΟΝΣΤΑΝΔΗΣ, *Ἡ ἐν Χριστῷ Ζωή μου*, σ. 195.

7. Ακ. 15, 7-10: «*χαρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι... χαρὰ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ*».

8. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς Ματθαῖον* ΞΕ', 4, PG 58, 623.

9. Πρβλ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, *Περὶ οὐρανιας ἱεραρχίας*, 13, 3, PG 3, 304A.

10. Ἐφ. 2, 22.

11. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Ἑρμηνεῖα τῆς θείας Λειτουργίας*, ΜΗ', PG 150, 472D.

12. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Ἑρμηνεῖα τῆς θείας Λειτουργίας*, ΜΗ', PG 150, 472D-473B.

13. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Ἑρμηνεῖα τῆς θείας Λειτουργίας*, ΜΗ', PG 150, 473A.

14. Βλ. Π. ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ, *Ἡ Ὁρθοδοξία*, σ. 273. Πρβλ. Π. ΠΑΣΧΟΥ, *Ἅγιοι*, σσ. 61-62.

ιερέας πρὶν τὴν προσφορὰ τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἀναφωνεῖ «*Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις*», ἐνῶ ἡ σύναξη τῶν πιστῶν, κατάπληκτη ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐξίσωση, ἐξομολογεῖται τὴν ἀναξιότητά της: «*Εἷς ἅγιος, εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός*»¹⁵. Ἡ ἀτέλεια τῶν πιστῶν μπροστὰ στὴν τελειότητα τῶν Ἁγίων εἶναι ἀυταπόδεικτη. Ὡστόσο, ἡ Ἐκκλησία, μὲ σαφῆ παιδαγωγικὴ προοπτικὴ, πολλὰς φορὲς μέσα στὴ λειτουργικὴ ζωὴ «ἐξισώνει» τοὺς πιστοὺς μὲ τοὺς Ἁγίους της. Προσφέρει *προκαταβολικῶς* σὲ ὅλους τὸν ἔπαινο τῆς ἀγιότητος καὶ περιμένει ἀπὸ τὸν καθένα χωριστὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ σὲ αὐτὴ τὴν προσφορὰ, νὰ ἐπαληθεύσει ἔμπρακτα αὐτὸ τὸν ἔπαινο. Ἡ ἄσκηση μιᾶς τέτοιας φιλοτιμίας ἀναζωπυρῶνει τὸν ζῆλο καὶ τὸν πόθο τῶν πνευματικῶν ἀγωνιζόμενων πιστῶν νὰ μοιάσουν στὰ πρότυπα τῶν Ἁγίων.

Ἡ στρατευομένη Ἐκκλησία.

Ὁ καθαγιασμός τῆς Ἁγίας Τράπεζας σχίζει τὸ καταπέτασμα μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς. Τὸ θυσιαστήριο γίνεται μεθόριο ὑλικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου. Ἐκεῖ στέκεται ὁ λειτουργὸς ἔχοντας ὀλόγυρα τοὺς Ἀγγέλους καὶ τοὺς Ἁγίους. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὁ λειτουργὸς βρίσκεται κάπου ψηλότερα ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους. Ὁ ἱερέας θὰ κοινωνήσῃ ἀπὸ τὸ ἴδιο Ποτήριο ὅ,τι ἀκριβῶς κοινωνήσουν καὶ οἱ ἄλλοι¹⁶. Ἡ ἰσοτιμία καὶ ἀλληλεξάρτηση μεταξὺ λειτουργοῦ καὶ πιστῶν ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἀπαραίτητη συμμετοχὴ τῶν τελευταίων, προκειμένου νὰ τελεστεῖ ἡ Θεία Λειτουργία¹⁷. Οἱ πιστοὶ προσφέρουν τὸν ἄρτο καὶ τὸν

15. Βλ. Π. ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ, *Ἡ Ὀρθοδοξία*, σ. 272. Πρβλ. ΠΕΤΡΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Περὶ ἀγάπης καὶ συμβουλῆς μετὰ ταπεινώσεως, Φιλοκαλία Γ'*, σ. 94: «... ἔστω ἡ εὐχαριστία... ὡς πλείονα πάντων χρεωστοῦσα καὶ ἐξ ἀπορίας εὐχαριστοῦσα καὶ ἐκπληττομένη».

16. Πιστοὶ καὶ ἱερέας κοινωνοῦν ἀπὸ τὸ ἴδιο Ποτήριο τὸν καθαγιασμένο Ἄρτο καὶ τὸν Οἶνο. Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Πρὸς Β' Κορινθίους, ΙΗ'*, γ', PG 61, 527: «... οὐ καθάπερ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, τὰ μὲν ὁ ἱερεὺς ἤσθιε· τὰ δὲ ὁ ἀρχόμενος, καὶ θέμις οὐ τῷ λαῷ μετέχειν ὧν μετείχε ὁ ἱερεὺς· ἀλλ' οὐ νῦν, ἀλλὰ πᾶσιν ἐν σῶμα πρόκειται καὶ ποτήριον ἐν».

17. Πρβλ. ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Πρὸς Κορινθίους Α'*, PG 74, 893B: «ἵνα τῇ τῶν ἱερέων τελειότητι τὸ δοκοῦν ἐλλείπειν τοῖς τῶν λαῶν ἀναπλήρωτο μέτροις, καὶ οἶον τοὺς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων ὡς ἐνόητι Πνεύματος παραδέχοιτο Θεός».

οἶνο, συμπάλλουν καὶ συνδιακονοῦν. Ἡ ἰσότιμη μετοχή τους ἐκδηλώνεται κυρίως στὴν «*ἰσότητά στα κεφάλαια τῶν ἀγαθῶν*»¹⁸, ἡ ὁποία προκύπτει ἀπὸ τὴν «*κοινήν θυσίαν καὶ κοινήν προσφοράν*»¹⁹. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἱερέας κοινωνεῖ πρῶτος τὰ Ἄχραντα Μυστήρια, δὲν ἔχει σχέση με κάποιον ἀποκλειστικό πρωτεῖο ἢ προνόμιο, γιατί ἀλλιῶς θὰ μπορούσε νὰ τελέσει Θεία Λειτουργία μόνος του καὶ χωρὶς πιστοῦς. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος μεταφέρει τὴν πρωτιά τοῦ λειτουργοῦ στὸ ἐπίπεδο τῆς τάξης, ἀναφέροντας τὸ παράδειγμα τῶν παίδων ποὺ περιμένουν πρῶτα τὸν πρεσβύτερο νὰ «*ἐκτείνει τὴν χεῖρα*» στὸ κοινὸ τραπέζι καὶ ὕστερα μετέχουν καὶ αὐτοὶ τῆς ἴδιας ἀκριβῶς τροφῆς²⁰.

Ὅμως, ὑπάρχει καὶ ἄλλο ἓνα νόημα σ' αὐτὴ τὴν πρωτιά. Τὸ Ἱερὸ Βῆμα βαρύνει τὸν λειτουργὸ μετὰ τὴν εὐθύνη τῆς ὁμολογίας ποὺ συναντᾶμε στὶς εὐχὲς τῆς Μεταλήψεως, ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ἀμαρτωλοῦς. Οἱ εὐχὲς αὐτὲς ποὺ μιλᾶνε γιὰ τὴν ἀθλιότητα, τὰ ἀμέτρητα σφάλματα, τὴν ἀναξιότητα καὶ τὶς ἀνομίες του, τὸν καλοῦν νὰ προτάξει τὴν ἀμαρτωλότητά του ἔναντι τοῦ ἐκκλησιάσματος, λειτουργῶντας ὡς πρότυπο σωτηρίας. Ὁ Χριστός, σώζοντας τὸν χειρότερο τῶν ἀμαρτωλῶν, ἐγγυᾶται τὴ σωτηρία καὶ ὅλων τῶν ὑπολοίπων²¹. Ἡ παραδειγματική ταπείνωση τοῦ λειτουργοῦ τὸν μεταμορφώνει σὲ ἔμψυχο Εὐαγγέλιο.

Στὴ Θεία Λειτουργία ὁ ἱερέας, μιλῶντας ἐξ ὀνόματος ὅλων τῶν πιστῶν, λέει χαμηλόφωνα δύο εὐχὲς, οἱ ὁποῖες τελειώνουν μετὰ δοξαστική ἐκφώνηση. Σὲ αὐτὲς τὶς δύο εὐχὲς ποὺ προηγοῦνται τοῦ Χερουβικῆ Ὑμνου, οἱ πιστοὶ χρησιμοποιοῦν τὸ ρῆμα «*προσπίπτω*» γιὰ νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ταπεινὴ διάθεσή τους σὲ σχέση μετὰ τὴ διατύπωση τῶν αἰτημάτων τους γιὰ ἄφεση ἀμαρτιῶν καὶ ἀκατάκριτη συμμετοχὴ στὸ μυστήριό τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἡ δευτέρη μάλιστα εὐχή, μετὰ τὴ σύντομη φράση «*πάλιν καὶ πολλάκις Σοὶ προσπίπτομεν*», δηλώνει τὴ συνέπεια ποὺ πρέπει νὰ ἔχει κανεὶς στὴν ἄσκηση τῆς ταπείνωσης, ὥστε αὐτὴ νὰ ἔχει μόνιμα ἀποτελέσματα στὴ ζωὴ του.

Ἐκεῖνο βέβαια ποὺ στηλιτεύεται ἀπὸ τοὺς Πατέρες εἶναι ἡ ἐπι-

18. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Πρὸς Β' Θεσσαλονικεῖς Δ', δ'*, PG 62, 492.

19. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *ὑπὲρ σπουδῆς*, PG 63, 487.

20. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Πρὸς Β' Θεσσαλονικεῖς Δ', δ'*, PG 62, 492.

21. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ, *Ἡ Θεία Λειτουργία*, σσ. 331-332.

τηδευμένη συντριβή, ή οίμωγή και οι θορυβώδεις όλοφυρμοί²² κατά την ώρα τής λατρείας, όχι τόσο για την τήρηση τής εὐταξίας και εὐκοσμίας, όσο γιατί τὸ πένθος στήν Ἐκκλησία εἶναι χαροποῖο²³ και οἱ παραπάνω ἐκδηλώσεις δείχνουν μικροψυχία και ἀσταθὴ πίστη. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης, παρατηρεῖ ὅτι οἱ «*τυφλοὶ νεανικῶς*» λογίζονται για πολὺ μεγάλο κάτι ποὺ εἶναι πολὺ μικρό, και συγγέουν τὴν ταπείνωση με τὴν ταπεινολογία. Ὅμως, για τὸν ἅγιο Γρηγόριο ἡ ταπείνωση δὲν ταπεινοσημονεῖ οὔτε βιάζεται «*φρονεῖν ταπεινά*» γιατί ἡ ταπεινοφροσύνη εἶναι «*δωρεὰ ἄνωθεν*» παρεχόμενη²⁴.

Ἡ τυποποίηση τής ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς καταλήγει στὸν εὐσεβισμό και τὴν ὑποκρισία. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης τής Κρονστάνδης, μάλιστα, ἀναφέρει ὅτι ἡ ἀναισθησία τής καρδίας κατά τὴν προσευχὴ ὀφείλεται στήν ὑπερηφάνεια, ἐνῶ ἡ θέρμη τῆς δείχνει ταπείνωση²⁵. Ἡ παιδαγωγὸς εἰς Χριστὸν Ἐκκλησία δὲν ἀγνοεῖ ὅτι ἡ μίμηση τής ταπείνωσης τῶν ἄλλων σὲ ἐπίπεδο ἐξωτερικῆς συμπεριφορᾶς μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει σὲ βαθύτερα ἐπίπεδα ἐποικοδομητικῆς ταύτισης²⁶. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς συμβουλεὺει τοὺς πιστοὺς, εἰσερχόμενοι στὸν Ναό, νὰ ἀναζητήσουν τοὺς εὐλαβέστερους, οἱ ὁποῖοι διακρίνονται ἀπὸ τὴν «*ἐν σιωπῇ και προσοχῇ*» παράστασή τους, και νὰ προσκολληθοῦν σὲ αὐτούς²⁷.

Αὐτὴ ἡ μικρὴ και στέρεη «*ζύμη*» θὰ τοὺς διδάξει με τὴ στάση τῆς ὅτι τὸ νὰ φτάσει κανεὶς στήν ταπείνωση, ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὁ Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης, εἶναι σὰν νὰ προσπαθεῖ νὰ μετρήσει τὴν ἄβυσσο²⁸. Στὴν ὀρθόδοξη λατρεία ἀκόμα και ἡ αὐτοσυγκέντρωση περνᾷ μέσα ἀπὸ τὸν ἄλλο. Δὲν πρόκειται για ὑποκριτικὴ μίμηση συμπε-

22. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Πρὸς Ἑβραίους ΚC'*, PG 63, 179.

23. *Ιω.* 16, 20: «*Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι κλαύσετε και θρηνήσετε ὑμεῖς, ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται· ὑμεῖς λυπηθήσεσθε, ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται*».

24. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κεφάλαια ριε'*, PG 150, 1280B.

25. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΡΟΝΣΤΑΝΔΗΣ, *Ἡ ἐν Χριστῷ Ζωή μου*, σ. 266.

26. Α. ΓΛΑΡΟΥ, *Θεία Παιδαγωγία*, σ. 350 κ. ἐξ.

27. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Τὸ τοῦ Σαββάτου και τὸ τῆς Κυριακῆς μυστήριον*, PG 151, 236B.

28. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κεφάλαια δι' ἀκροστιχίδος, ριε'*, PG 150, 1280D.

ριφορᾶς οὔτε γιὰ ἓνα εἶδος μύησης, ἀφοῦ ἡ λατρεία εἶναι φανερὴ σὲ ὅλους. Πρόκειται γιὰ συνομιλία ψυχῶν ποὺ βασίζεται στὸν κοινὸ πόθο γιὰ τὸν Κύριο. Ἡ λατρεία εἶναι «συμ-παράσταση» ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ²⁹. Τὸ πνεῦμα μαθητείας μεταξὺ τῶν συμπαρισταμένων σχετίζεται μὲ τὴν ἀλεκτική δύναμη τοῦ παραδείγματος. Ἡ ἀλεκτική γλῶσσα τῶν πρώτων χριστιανῶν μαρτύρων, δὲν ἦταν τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὴν ἄκρα ταπείνωση μπροστὰ στὸ ἐπικείμενο μαρτύριο, ποὺ καθρεφτιζόταν τόσο ἔντονα στὸ πρόσωπο καὶ τὴ στάση τοῦ σώματός τους, ὥστε πολλοὶ εἰδωλολάτρες νὰ πιστεύουν στὸν Χριστὸ καὶ νὰ τρέχουν πρὸς τὸ μαρτύριο³⁰. Τὰ πρόσωπα τῶν ταπεινῶν διδάσκουν χωρὶς λόγια. Ἐμπνέουν ἱερὸ δέος καὶ πηγαῖο ἐνθουσιασμὸ στὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ Ἐκκλησία προσεύχεται γιὰ τὴν ἐνότητα τῶν πάντων, τὴν ἐξάλειψη κάθε ἐγωιστικοῦ φρονήματος καὶ συμπεριφορᾶς, ἡ ὁποία θὰ ὀδηγήσει σὲ μιὰ λατρεία ἀπρόσκοπτη, ἀδιάλειπτη καὶ γεμάτη ἀπὸ τὸ φῶς τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς ποὺ «καλῶς λαμβάνει» τὶς δωρεὲς τῆς Χάριτος στὴ λατρεία ὀνομάζεται *εὐλαβής* γιὰτὶ ἐνοποιεῖται, ἐναρμονίζεται ὡς μέλος πρὸς τὸ Σῶμα σὲ μιὰ ταυτότητα ἁμωμης ζωῆς. Ὁ ὑπερήφανος, ἂν καὶ εἰσέρχεται στὸν Ναὸ τῆς κοινῆς λατρείας, στὴν

29. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Τὸ τοῦ Σαββάτου καὶ τὸ τῆς Κυριακῆς μυστήριον*, PG 151, 236B.

30. Βλ. π. Σ. ΣΚΛΗΡΗ, *Ἡ ἀλεκτική γλῶσσα*, σσ. 56-57.

πραγματικότητα εκβάλλεται από τον χώρο της Σύναξης. Απομακρύνεται από τη θερμή της αγάπης, παραβιάζει τη θύρα της ταπείνωσης και φορᾶ τὸ ἔνδυμα τῆς ὑποκρισίας. Ὁ εὐσεβισμὸς εἶναι ἄλλη μιὰ ὄψη τοῦ ἐγωισμοῦ ποὺ ἐνεργεῖ διασπαστικὰ στὸ ἴδιο τὸ πρόσωπο, στὴν κοινω- νία του μὲ τὸν Θεὸ καὶ τοὺς ἄλλους, στὸν κόσμο ὁλόκληρο. Ἀντίθε- τα, ἡ ταπείνωση ἐξασφαλίζει τὴν ἀνυπόκριτη λατρεία καὶ ἐγκαθιδρύει στὶς καρδιές τῶν πιστῶν τὸ πολίτευμα τῆς Βασιλείας, τὸ ὁποῖο θὰ ἀπο- κτήσῃ καθολικὴ δοξαστικὴ αἴγλη στὰ ἔσχατα³¹.

III. Ἐκκλησιαστικὰ ὑποδείγματα ταπείνωσης στὴν ὀρθόδοξη λατρεία.

Μιὰ προσευχὴ τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου λέει:

«Σηκώνομαι στὴ μέση τῆς νύχτας γιὰ νὰ Σὲ εὐχαριστήσω. Ἀλλὰ θυμᾶμαι τίς ἁμαρτίες μου καὶ ταράζομαι καὶ πιάνω καὶ κλαίγω, καὶ θὰ ἔπεφτα στὴν ἀπελπισία ἂν δὲν τρέχανε νὰ μὲ δυναμώσουνε, ὅπως εἶμαι μισοπεθαμένος, ὁ Ἀηστής, ὁ Τελώνης, ἡ Ἀμαρτωλὴ Γυναῖκα, ἡ Χανα- ναία, ἡ Αἰμορροῦσα»³².

Αὐτὰ τὰ διαχρονικὰ πρότυπα ταπείνωσης τὰ συναντᾶ κανεὶς σὲ ὅλες τίς ἀκολουθίες τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκεῖ, στὴ Σύναξη, ἀνάμεσα στὶς ἀγγελικὲς δυνάμεις, τοὺς Προφῆτες, τὴν Παναγία, τοὺς Ἀποστόλους, τὸ νέφος τῶν μαρτύρων, τῶν ὁσίων, τῶν ὁμολογητῶν, τῶν ἱεραρχῶν, τῶν δικαίων, στέκονται οἱ ἀπλοὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι. Οἱ ἄσημοι ἀνόνημοι τοῦ Εὐαγγελίου γίνονται διάσημοι πρεσβευτὲς τῆς Βασιλείας ἐξαιτίας τῆς ὑποδειγματικῆς τους ταπείνωσης. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ μάλιστα μνη- μονεύονται μέσα στὴ λειτουργικὴ ζωὴ πολὺ πιὸ συχνὰ ἀπὸ πολλοὺς μεγάλους ἀσκητές, μάρτυρες καὶ ἱεράρχες τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ πρωτιά τοῦ ληστή στὸν Παράδεισο ἔχει ἓνα συνεχὲς προβάδισμα στὸ λειτουρ- γικὸ γίνεσθαι. Στὸν *Μεγάλο Κανόνα* τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης, ἐνῶ ὅλες οἱ προσωπικότητες τῆς Ἁγίας Γραφῆς παρελαύνουν μὲ χρονολογικὴ σει- ρά, οἱ μορφὲς αὐτές, συναντῶνται διάσπαρτες σὲ ὅλο τὸ ἔργο³³, γιατί

31. Πρβλ. *Μθ.* 18, 14· 23, 12. *Ακ.* 14, 11. *Α΄ Πέτρ.* 5, 6. *Ίακ.* 4, 10. *Φιλ.* 3, 21.

32. Ὁ Φώτης Κόντογλου ἀποδίδει μὲ τὸ ιδιαίτερο γλωσσικὸ αἰσθητήριο ποὺ τὸν χαρακτηρίζει αὐτὴ τὴν ὑπέροχη προσευχὴ τοῦ ὁσίου, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν προσευχὴ κάθε χριστιανοῦ. Βλ. Φ. ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ, *Ὁ Μυστικὸς Κήπος*, σ. 32.

33. Α. ΓΛΑΡΟΥ, *Θεῖα Παιδαγωγία*, σσ. 265-266.

κάνουν αυτό ακριβώς που ανέφερε ο Έφραϊμ ο Σύρος, παραστέκονται στον άνθρωπο που θρηνεί για τον χαμένο Παράδεισο.

Τα πρόσωπα αυτά λειτουργούν ως πρότυπα ταπεινής προσευχής. Το Ευαγγέλιο προβάλλει τις διαφορές τους στον τρόπο προσέγγισης του Χριστού, για να μᾶς διδάξει ότι η ταπεινή προσευχή δὲν ἔχει ματιέρα. Εἶναι ζωντανὸς διάλογος μετὸν Χριστό. Ἀπὸ τὴ σιωπηλὴ ἔκκληση τῆς αἰμορροούσας μέχρι τὴν ἐπίμονη κραυγὴ τῆς Χαναναίας. Ἀπὸ τὸν κατ' ἰδίαν σπαραγμὸ τοῦ Πέτρου μέχρι τὰ δημόσια δάκρυα τοῦ τελῶνη στὸν Ναό. Ἀπὸ τὰ λίγα λόγια αὐτομεμψίας τοῦ ληστῆ δίπλα στὸν Σταυρὸ τοῦ Κυρίου μέχρι τὸν παρατεταμένο ὀλοφυρμὸ τῆς πόρνης, ἡ ταπείνωση στὸ Ευαγγέλιο εἶναι ἴδια, ἀλλὰ ὄχι ὅμοια.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ λατρεία ἀποκαλύπτει στὸν ἄνθρωπο τὴν ἐκδαπάνηση τῆς σύντομης ζωῆς του, ἡ ὁποία καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι μεστή ἀπὸ ἀγαθὲς πράξεις δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ τὴ σωτηρία: «*Ὅμματι εὐσπλάγγνω Κύριε, ἴδε τὴν ἐμὴν ταπείνωσιν, ὅτι κατὰ μικρὸν ἡ ζωὴ μου δαπανᾶται, καὶ ἐξ ἔργων ἐν ἐμοὶ οὐχ ὑπάρχει σωτηρία: διὰ τοῦτο δέομαι. Ὅμματι εὐσπλάγγνω Κύριε, ἴδε τὴν ἐμὴν ταπείνωσιν, καὶ σῶσόν με*»³⁴. Ὁ πιστός, ἀκούγοντας ἢ ψάλλοντας αὐτὸ τὸ κατανυκτικὸ *Κάθισμα*, μαθαίνει πὼς δὲν ὑπάρχουν περιθώρια δικαίωσης ἢ θείας ἱκανοποίησης μετὰ τὶς πράξεις του. Ὅλα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ θεῖο ἔλεος. Ἡ ἐκκλησιὴ πρὸς τὸν Θεὸ νὰ δεῖ τὴν ταπείνωσίν του καὶ νὰ τὸν σπλαχνιστεῖ, εἶναι ἡ μόνη διέξοδος σωτηρίας. Ἡ Ἐκκλησία εἰσάγει τὰ μέλη της στὸ ὀπτικὸ πεδίο τῆς πραγματικῆς τους κατάστασης καὶ διαλύει τὶς αὐταπάτες γιὰ ἀξιομισθία. Ὁ πνευματικὰ ἀτελής ἀγωνίζεται νὰ ἀποκτήσει τὴν ταπεινοφροσύνη μετὰ διάφορους τρόπους, ὅπως μετὰ τὸ νὰ θυμᾶται τὶς ἁμαρτίες του, μετὰ τὸ νὰ μὴν ἔχει τίποτε καλὸ νὰ πεῖ γιὰ τὶς πράξεις του, μετὰ δύο λόγια «*τὸ χοῦν ἐαυτὸν ἀναλογίζεσθαι*»³⁵. Στὶς δικές του προσπάθειες τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας προσθέτουν τὴν «*ἐξ ὑψους*» δύναμη τῆς ταπείνωσης, τὸ «*πνεῦμα τῆς παρακλήσεως*»³⁶. Μετὰ τὴ δύναμη τῆς Θεῆς χάρις ὁ ἄνθρωπος προχωρᾷ πρὸς τὴν πνευματικὴ τελειότητα, προοδεύει στὴν ταπεινοφροσύνη. Ὁ πνευματικὰ τέλειος «*ἐαυτὸν λογίζεται γινώσκοντα μηδὲν ἔν*»³⁷. Αὐτὸ

34. Πρβλ. Κατανυκτικὸν Κάθισμα α', Ὁρθρου Δευτέρας, *ΤΡΙΩΔΙΟΝ*, σ. 473.

35. ΙΣΑΑΚ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, *Ἀσκητικά, Κ'*, σ. 79.

36. ΙΣΑΑΚ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, *Ἀσκητικά, Κ'*, σ. 80.

37. ΙΣΑΑΚ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, *Ἀσκητικά, Κ'*, σσ. 79-80.

είναι μόνο ένα από τα χαρακτηριστικά του ταπεινόφροντα. Στην ουσία της ή ταπεινοφροσύνη δεν μπορεί να οριστεί³⁸. Είναι μυστήριο μέγα και ἄρρητο³⁹. Ὁ Ἰωάννης τῆς Κλίμακας τὴν ἀποκαλεῖ «ἀνώνυμο» χάρι τῆς ψυχῆς, ὀνομασία καὶ χορηγία Θεοῦ⁴⁰. Γνωρίζουμε ὅτι κατακτᾶται μὲ τὴ δύναμη τῆς ταπείνωσης⁴¹, ἀλλὰ πῶς ἀκριβῶς γίνεται αὐτὸ στὴν ψυχὴ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει ἢ νὰ πεῖ⁴². Ἡ δύναμη τῆς ταπείνωσης εἶναι δύναμη θεϊκὴ καὶ ἀκατάληπτη⁴³.

Ἡ «τελωνική» καὶ ἡ «ληστρική» ταπείνωση.

Ἡ πλευρὰ τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὁ κρατήρας ποὺ ἀναβλύζει, ὁ διπλὸς «κρουνοὺς τῆς ἀφέσεως καὶ γνώσεως»⁴⁴. Τὰ ταπεινὰ δάκρυα τοῦ χριστιανοῦ ἐνώνονται μὲ τὰ νάματα τῆς λειτουργικῆς ζωῆς, ἔτσι ὥστε ἡ ταπείνωση νὰ γίνεται περισσότερο καρπὸς παρὰ προϋπόθεσὴ τῆς. Εἶναι γνωστὸ τὸ παράδειγμα τοῦ τελώνη ποὺ ἐπιδοκιμάστηκε ἀπὸ τὸν Κύριο γιὰ τὴν ταπεινὴ του προσευχὴ στὸν Ναό. Ὁ τελώνης ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ποὺ φτάνει στὸν Ναὸ συμπεριφέρεται ταπεινά. Χτυπᾷ τὸ στήθος του ζητῶντας τὸν ἴλασμό τοῦ Θεοῦ. Στὸ στήθος βρίσκεται ἡ καρδιά, τὸ κέντρο ὅπου ἐδράζεται ἡ συνείδηση⁴⁵. Ὁ τελώνης διακρίνεται ἀπὸ μιὰ ἐπιθετικότητα ὡς πρὸς τὶς ἁμαρτίες του. Ἡ ὄλη του στάση εἶναι ἓνα παρατεταμένο «ἐγὼ φταίω». Ἡ παραδοχὴ τῆς ἁμαρτωλότητάς του εἶναι ἐπαναλαμβανόμενη καὶ δημόσια. Πρόκειται γιὰ τὸ πρῶτο εὐαγγελικὸ ὑπόδειγμα ἐξομολόγησης. Στὴν Ὁρθοδοξία ἡ ἐξομολόγηση ἀποτελεῖ μέρος τῆς Θείας Λατρείας. Εἶναι μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας ποὺ γίνεται πρόσωπο μὲ πρόσωπο μὲ τὸν πνευματικὸ

38. ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κλίμαξ, Λόγος ΚΕ'*, PG 88, 989C: «Περὶ μὲν οὖν τῆς ποσότητος τῆς οὐσίας ταύτης λέγειν οὐ δυνατόν· περὶ δὲ τῆς ποιότητος ἀδυνατώτερον φράσαι».

39. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΣΑΧΑΡΩΦ, *Ἅγιος Σιλουανός*, σ. 391.

40. ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κλίμαξ, Λόγος ΚΕ'*, PG 88, 1004A.

41. ΙΣΑΑΚ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, *Ἀσκητικά, Κ'*, σ. 79.

42. ΑΒΒΑ ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *Ἔργα Ἀσκητικά*, σ. 126.

43. ΑΒΒΑ ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *Ἔργα Ἀσκητικά*, σ. 126.

44. Μέγας Κανὼν, δ' ᾠδὴ, τροπάριον 22, *ΤΡΙΩΔΙΟΝ*, σ. 277.

45. Μέγας Κανὼν, β' ᾠδὴ, τροπάριον 39, *ΤΡΙΩΔΙΟΝ*, σ. 274. Βλ. *Ρωμ.* 2, 15.

Πρβλ. Β. ΤΣΑΚΩΝΑ, *Ἡ περὶ συνειδήσεως διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, σ. 80.

πατέρα. Μιά τέτοια έξομολόγηση «δημοσιοποιεῖ» τὴν ἁμαρτία καὶ ταπεινώνει τὸν πιστό. Ὁ Παράκλητος θά «αἰφνιδιάσει» εὐχάριστα τὸν μετανοοῦντα ἀφαιρῶντας του τὸ φορτίο τῆς ἁμαρτίας, ἂν ὁ τελευταῖος ἐξομολογηθεῖ ταπεινὰ καὶ ἀνεπιφύλακτα τὶς ἁμαρτίες του⁴⁶.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, οἱ θερμὲς ἐκδηλώσεις ταπεινώσεως στὴ δημόσια λατρεία, ὅταν φτάνουν σὲ σημεῖο ὑπερβολῆς, δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἓνα ἀκόμα προσωπεῖο πού φορᾷ κανεὶς γιὰ νὰ κρύψει τὴν ἔπαρση καὶ τὴν ὑψηλοφροσύνη του. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος ἐπισημαίνει αὐτὸ τὸν κίνδυνο καὶ συμβουλεύει τοὺς πιστοὺς νὰ μὴ δείχνουν τὴν ταπεινώσή τους «διὰ τὸ ἀποδέξασθαι ἀνθρώπους καὶ οὐχὶ Θεόν, ὅταν πρὸς τὸ ἐπαινῆσθαι καὶ μεγαλοφρονεῖν»⁴⁷. Ὁ ὑμνωδὸς ἐπαινεῖ τὶς «ἐν κρυπτῷ ἀρετές» καὶ παρατηρεῖ ὅτι «οὐ μέσῳ τῶν πλατειῶν θριαμβεύουσι ταύτας»⁴⁸.

Ὁ τελώνης ἐπιλέγει μιὰ διακριτικὴ γωνιὰ τοῦ Ναοῦ. Στὴν προσευχὴ του ἀπουσιάζει ὁ αὐτοῦ ἐπαινος καὶ κυριαρχεῖ ἡ αὐτομεμψία. Ἐνθυμούμενος τὶς ἁμαρτίες του γνωρίζει ὅτι ἔχει κάθε λόγο νὰ ψέγει τὸν ἑαυτό του. Ἡ ταπεινώσή του δὲν ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὸν ἱερό Χρυσόστομο ὡς ταπεινοφροσύνη, διότι αὐτὴ εἶναι γνώρισμα ἐκείνων πού ἔχουν κατακτήσει τὴν ἀγιότητα καὶ ὁμῶς ζοῦν «ἐπιλανθανόμενοι» αὐτὴ τὴν πραγματικότητα καὶ «εἰς τοὺς ἐσχάτους ἑαυτοὺς ἀριθμοῦντες», ἀλλὰ ἐρμηνεύεται ὡς εὐγνωμοσύνη, ἀφοῦ «ἁμαρτωλὸς ὢν, αὐτὸ τοῦτο ὁμολογῆ»⁴⁹. Ἡ εὐγνωμοσύνη ὀλοκληρώνεται ὡς αἴσθημα ὅταν ὁ ἁμαρτωλὸς λαμβάνει τὸ δῶρο τῆς ἄφεσης. Ἡ ταπεινώσή του ἐπιβραβεύεται μὲ τὸν πολυπόθητο ἴλασμό τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ πρόσωπό του. Ὁ τελώνης κατεβαίνει στὸν οἶκο του «δεδικαιωμένος»⁵⁰.

(συνεχίζεται)

46. ΙΣΑΑΚ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, *Ἀσκητικά*, ΚΘ', σ. 125: «Καὶ θαυμάσει ἐκπληττόμενος ὁ ἄνθρωπος, μνημονεύων τοῦ προτέρου βάρους, καὶ τῆς ἐπελθούσης ἐλαφρότητος καὶ δυνάμεως, καὶ τὴν διαφορὰν καὶ ἐλαφρότητα ἐννοῶν, καὶ πῶς αἰφνιδίως ἐδέξατο ἀλλοίωσιν».

47. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Πρὸς Φιλίμονα Β'*, PG 62, 711.

48. Στιχηρὸν Ἰδιόμελον β', Ἑσπερινοῦ Τετάρτης, Δ' Ἑβδομάδος Νηστειῶν, ΤΡΙΩΔΙΟΝ, σ. 233.

49. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ἐπιτίμησις ἀπολειφθέντων*, PG 51, 154.

50. *Ακ.* 18, 14.

Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΗΣ ΑΜΑΡΤΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἀγίου Βλασίου
Γεροθέου

Ενα ἀπὸ τὰ σημαντικὰ θέματα ποὺ ἀπασχολοῦν τοὺς Χριστιανούς εἶναι ἡ ἀμαρτία καὶ ἡ θεραπεία της. Ἡ ἀμαρτία στὴν Ἐκκλησία δὲν τίθεται σὲ φιλοσοφική, νομική, κοινωνική, ἠθική καὶ φιλοσοφική βάση, ἀλλὰ ἐρμηνεύεται μὲ θεολογική προοπτική, θεωρεῖται ὡς ἀσθένεια τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεό. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφει στὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολή του: «πάντες ἡμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. γ', 23). Ὑστέρηση τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀπώλεια τῆς δόξης Του, ποὺ εἶναι τὸ Φῶς Του. Μέσα σὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ θὰ γραφοῦν μερικὲς σκέψεις, γιατί αὐτὴ ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐπιφέρει καὶ πολλὲς ἄλλες ψυχροσωματικὲς ἀλλαγές.

Στὴν συνέχεια θὰ τονισθοῦν μερικὰ σημεῖα γιὰ τὸ θέμα αὐτό, ποὺ δὲν τὸ ἐξαντλοῦν.

1. Ἡ ἀσθένεια ὡς παρὰ φύση κίνηση τῶν ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς

Ὁ Ἀδάμ, μὲ τὴν ἀμαρτία ποὺ διέπραξε, ἔχασε τὴν κοινωνία του μὲ τὸν Θεὸ καὶ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ Φῶς τοῦ Θεοῦ. Ἡ πώση του ἀπὸ τὴν θεία ζωὴ χαρακτηρίζεται ὡς πνευματικὴ ἀσθένεια καὶ αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὅλες οἱ ψυχικὲς καὶ σωματικὲς του δυνάμεις δὲν λειτουργοῦν κατὰ φύση καὶ ὑπὲρ φύση, ἀλλὰ παρὰ φύση. Ἄν ἡ σωματικὴ ἀσθένεια ἐκλαμβάνεται ὡς διαστροφή ἢ κακὴ λειτουργία τῶν σωματικῶν ὀργάνων, τότε καὶ ἡ πνευματικὴ ἀσθένεια ἐκλαμβάνεται ὡς κακὴ λειτουργία τῶν ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς.

Ὅλες οἱ ψυχικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου ἔπρεπε νὰ κατευθύνωνται πρὸς τὸν Θεό. Μετὰ τὴν ἀμαρτία διεστράφησαν αὐτὲς οἱ δυνάμεις καὶ κινοῦνται μὲ διαφορετικὸ τρόπο. Ἔτσι, ἀπὸ τὴν φυσικὴ λειτουργία περιέπεσαν στὴν παραλειτουργία. Γιὰ παράδειγμα, ἡ θέληση εἶναι ἡ ὄρεξι τῆς φύσης, ἡ ὁποία ἔπρεπε αὐτεξουσίως νὰ κινῆται πρὸς τὸν

Θεό, και ονομάζεται φυσικό θέλημα. Όμως, με την παρέμβαση του διαβόλου, αυτή η κίνηση άλλαξε πορεία και έγινε γνωμικό θέλημα, με το οποίο διαπράττονται οι αμαρτίες. Η αλλαγή της πορείας, ή μετατροπή του φυσικού θελήματος σε γνωμικό θέλημα και η διάπραξη των αμαρτιών είναι αυτό που χαρακτηρίζεται ασθένεια.

Θεραπεία του ανθρώπου είναι η αποκατάσταση της παραλειπούργιας όλων των ενεργειών της ψυχής και η επανάκαμψή τους στην κανονική και φυσική τους πορεία. Το γνωμικό θέλημα πρέπει να θεραπευθῆ. Ὁ ἅγιος Μάξιμος κάνει λόγο για τὴν ἀτρεψία τοῦ γνωμικοῦ θελήματος πὸν ἔγινε στὸν Χριστὸ καὶ σὲ αὐτοὺς πὸν ἐνώνονται μαζί Του, γιὰ τὸ ὅτι τὸ φυσικὸ θέλημα πρέπει νὰ κινηθῆ αὐτεξουσίως πρὸς τὸν Θεό.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς, ἀναφερόμενος στὴν ἀμαρτία τοῦ Ἀδάμ, θεωρεῖ ὅτι συνίσταται ἀφ' ἐνὸς μὲν μετὰ τὴν ἔκπτωση τῆς προαιρέσεως ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ στὴν κακία, πὸν εἶναι εὐδιάβλητη, ἀφ' ἑτέρου δὲ μετὰ τὴν μεταποίησιν τῆς φύσεως ἀπὸ τὴν ἀφθαρσία στὴν φθορὰ πὸν εἶναι ἀδιάβλητη. Ἔτσι, μετὰ τὴν πώση τοῦ Ἀδάμ, ὑπάρχει ἡ ἔκπτωση τῆς προαιρέσεως καὶ ἡ φθαρτότητα τῆς παθητότητας καὶ τῆς θνητότητας πὸν προήλθαν ἀπὸ αὐτήν. Ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν ἐνανθρώπησίν Του προσέλαβε τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ τὴν θέωσε. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἔκανε τὴν προαίρεση ἄτρεπτη, ἀλλὰ προσέλαβε ἐκουσίως τὴν φθαρτότητα, τὴν παθητότητα, τὴν θνητότητα γιὰ νὰ νικήσῃ ἐπάνω στὸ σῶμα Του τὴν φθορὰ, τὰ φυσικὰ πάθη καὶ τὸν θάνατο. Ἔτσι, γίνεται ὁ ἴδιος τὸ φάρμακο τῆς ἀθανασίας, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ἐν Χριστῷ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀτρεψία τῆς προαιρέσεως καὶ ἀκόμη νὰ ἀπαλλαγῆ μελλοντικὰ ἀπὸ τὴν φθαρτότητα, τὴν παθητότητα καὶ τὴν θνητότητα. Αὐτὸ συνιστᾷ τὴν θεραπεία τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, τῆς ψυχῆς (προαιρέσεως) καὶ τοῦ σώματος (φθαρτότητα, παθητότητα καὶ θνητότητα).

2. Ἡ θεραπεία τῆς φιλαυτίας σὲ φιλοθεΐα καὶ φιλανθρωπία

Τὸ προηγούμενο σημεῖο προσδιορίζει ὅτι ἡ φιλαυτία, πὸν εἶναι ἡ ἄλογη τοῦ σώματος φιλία, εἶναι καρπὸς τῆς πτωτικῆς ζωῆς καὶ συνιστᾷ τὴν πνευματικὴν ἀσθένεια, πρέπει νὰ μετατραπῆ σὲ φιλοθεΐα καὶ φιλανθρωπία. Ὅσο ὁ ἄνθρωπος εἶναι φίλαυτος, τόσο δὲν μπορεῖ νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο, δηλαδὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι φιλόθεος καὶ φιλόανθρωπος.

Ἡ ὅλη ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας συνίσταται στὴν μετατροπὴ τῆς ιδιοτελοῦς ἀγάπης σὲ ἀνιδιοτελεῖ ἀγάπη. Κάθε ἄνθρωπος ἔχει μέσα του τὴν δύναμη τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ αὐτὴν τὴν δύναμη, ὅταν εἶναι ἄρρωστος, τὴν στρέφει στὸν ἑαυτό του καὶ γίνεται ιδιοτελεῖς. Τώρα πρέπει νὰ θεραπευθῆ ποὺ σημαίνει θὰ πρέπει ἡ ιδιοτελεῖς ἀγάπη νὰ γίνῃ ἀνιδιοτελεῖς. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, μιλοῦντας γιὰ τὴν ἀγάπη, γράφει, μεταξύ τῶν ἄλλων, ὅτι ἡ ἀγάπη «οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς» (Α΄ Κορ. ιγ΄, 5).

3. Ἡ θεραπεία τοῦ λογιστικοῦ, ἐπιθυμητικοῦ καὶ θυμικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς

Ἡ κανονικὴ καὶ φυσικὴ πορεία τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς γίνεται μὲ τὴν θεραπεία τοῦ λογιστικοῦ, τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καὶ τοῦ θυμικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς. Οἱ τρεῖς αὐτὲς δυνάμεις, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸ Φῶς τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν προσανατολίζονται πρὸς τὸν Θεό, ἀσθενοῦν καὶ ἔτσι δημιουργοῦνται τὰ πάθη.

Κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητῆ, ὁ νοῦς ποὺ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Θεὸ γίνεται εἴτε κτηνώδης, μὲ τὰ πάθη τοῦ παθητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, εἴτε δαιμονιώδης μὲ τὰ πάθη τοῦ λογιστικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς. Τὰ πάθη τοῦ λογιστικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς εἶναι ὅσα ἔχουν σχέση μὲ τὴν φιλοδοξία, τὰ πάθη τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς εἶναι ὅσα ἔχουν σχέση μὲ τὴν φιλαργυρία καὶ τὴν φιληδονία, καὶ τὰ πάθη τοῦ θυμικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς εἶναι ὅσα ἔχουν σχέση μὲ τὸν θυμὸ καὶ τὴν ὀργή.

Ἡ θεραπεία αὐτῶν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, πού συνδέονται καί μέ τις σωματικές δυνάμεις, γίνεται μέ τήν ἐπιστροφή τους πρὸς τὸν Θεό. Ἡ ἐντολή στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, τὴν ὁποία ἐπαναλαμβάνει ὁ Χριστός, εἶναι «ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου» (Μθ. κβ', 37). Στὴν ἐντολή αὐτὴ φαίνεται ὅτι ὅλες οἱ ψυχικὲς δυνάμεις πρέπει νὰ στραφοῦν μέ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό. Αὐτὸ γίνεται ὅταν μέ τὸ θυμικὸ συνδεθῇ ἡ ἀγάπη, μέ τὸ ἐπιθυμητικὸ ἢ ἐγκράτεια καὶ μέ τὸ λογιστικὸ ἢ νήψη καὶ ἡ προσευχή. Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου συνδέεται ἀρρήκτως μέ τὸ σῶμα του, γι' αὐτὸ καὶ θεραπεύεται ὅλος ὁ ἄνθρωπος.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς διδάσκει ὅτι οἱ λογισμοὶ διακρίνονται σὲ ἀπλοὺς καὶ σὲ σύνθετους. Οἱ ἀπλοὶ λογισμοὶ εἶναι τὸ νόημα, ἡ ἀπλὴ μνήμη, τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἀνθρώπου κ.λπ., ἐνῶ οἱ σύνθετοι λογισμοὶ εἶναι οἱ ἐμπαθεῖς λογισμοὶ πού ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὸ νόημα καὶ τὸ πάθος, δηλαδὴ ἡ ἐμπαθὴς ἀπόκτηση τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀπλὸς λογισμὸς μπορεῖ μέ τὴν προσβολή, τὸν συνδυασμό, τὴν ἐπιθυμία νὰ καταλήξῃ στὴν ἀμαρτία καὶ στὸ πάθος.

Ὁ ἄνθρωπος μέ τὴν ἐν Χάριτι ἄσκηση σταματᾷ τὰ κατ' ἐνέργεια πάθη καὶ προσπαθεῖ νὰ μεταποιήσῃ τοὺς σύνθετους-ἐμπαθεῖς λογισμοὺς σὲ ἀπλοὺς λογισμοὺς, δηλαδὴ νὰ χωρίσῃ τὸ νόημα ἀπὸ τὸ πάθος. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι θὰ βλέπῃ τὸν κόσμον γύρω του χωρὶς ἐμπαθῆ νοήματα. Τὸ πῶς μετατρέπονται οἱ σύνθετοι λογισμοὶ σὲ ἀπλοὺς λογισμοὺς εἶναι ἀντικείμενο τῆς ἀσκητικῆς καὶ γενικὰ ὅλης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, μέ τὴν καθοδήγηση τοῦ Πνευματικοῦ Πατρός.

4. Ἡ δυαδικὴ σχέση μεταξὺ ἡδονῆς καὶ ὀδύνης

Ὁ Θεὸς δὲν δημιούργησε τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐὰ νὰ ἔχει ἡδονὴ καὶ ὀδύνη στὸ σῶμα. Ἡ ψυχὴ εἶχε τὴν δύναμη τῆς ἡδονῆς γιὰ νὰ κινηθῇ πρὸς τὴν θεωρία τοῦ Θεοῦ. Μετὰ τὴν ἀμαρτία καὶ τὴν ἀπογύμνωσι τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ Φῶς τοῦ Θεοῦ ἡ ἡδονή, κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ, ἀπὸ τὴν ψυχὴ μεταφέρθηκε στὸ σῶμα καὶ τότε ὁ Θεὸς ἐπέτρεψε νὰ εἰσέλθῃ ἡ ὀδύνη γιὰ νὰ χαλιναγωγηθῇ ἡ ἡδονή. Ἔτσι, ἡ σωματικὴ ἡδονή, μέ τὴν ἀπόλαυση τοῦ καρποῦ τῆς παρακοῆς, ἐπέφερε τὴν ὀδύνη, δηλαδὴ τις ἀρρώστιες, τὸν πόνο καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν θάνατο. Αὐτὸ ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς Πατέρας φθαρτότητα, παθητότητα καὶ θνητότητα, πού εἶναι οἱ λεγόμενοι δερμάτινοι χιτῶνες, τοὺς ὁποίους

φόρεσε ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν ἀπογύμνωσή του ἀπὸ τὴν Χάρι τοῦ Θεοῦ.

Αὐτὴ ἡ δυαδικὴ σχέση μεταξὺ ἡδονῆς καὶ ὀδύνης θὰ συνοδεύη τὸν ἄνθρωπο σὲ ὅλη του τὴν ζωὴ. Ἡ ἱκανοποίηση τῆς ἐκούσιας ἡδονῆς προκαλεῖ ἀκούσια ὀδύνη, καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὑπερβῇ τὴν ἀκούσια ὀδύνη μὲ μιὰ νέα ἐκούσια ἡδονὴ προκαλεῖ νέα ὀδύνη, ὅποτε γίνεται ἓνας φαῦλος κύκλος.

Προκειμένου νὰ θεραπευθῇ ὁ ἄνθρωπος θὰ πρέπει νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν δυαδικὴν σχέση μεταξὺ ἡδονῆς καὶ τῆς ὀδύνης. Ἡ ἐκούσια ἀνάληψη τοῦ σταυροῦ τῆς ὀδύνης, μὲ τὴν ἐν Χριστῷ ἄσκηση, τὸν πόνο, τὴν νηστεία, θεραπεύει τὴν ἡδονή. Ἔτσι, μὲ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ ἡ ἡδονὴ μεταφέρεται ἀπὸ τὸ σῶμα στὴν ψυχὴ, ὅποτε ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸν θεῖο πόθο καὶ τὸν θεῖο ἔρωτα κινεῖται συνεχῶς πρὸς τὸν Θεό.

5. Ὁ νοῦς σὲ σχέση μὲ τὰ διαβλητὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη

Στὸν ἄνθρωπο τῆς πτώσεως -στὸν καθένα ἀπὸ μᾶς- ὑπάρχουν τὰ λεγόμενα ἀδιάβλητα πάθη καὶ τὰ διαβλητὰ πάθη. Ἀδιάβλητα πάθη εἶναι ἡ πείνα γιὰ τὴν λήψη τροφῆς προκειμένου νὰ συντηρηθῇ τὸ σῶμα, ἡ δίψα γιὰ τὴν λήψη νεροῦ προκειμένου νὰ λειτουργήσῃ καλὰ ὁλος ὁ ὀργανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὕπνος γιὰ τὴν ἀνάπαυση σώματος καὶ ψυχῆς κ.λπ. Ὅμως, αὐτὰ τὰ ἀδιάβλητα πάθη εὐκόλα μπορεῖ νὰ γίνουν διαβλητά, πὸν συνδέονται μὲ τὴν ἁμαρτία. Ἔτσι, ἡ πείνα μπορεῖ νὰ γίνῃ γαστριμαργία, ἡ δίψα μπορεῖ νὰ μετατραπῇ σὲ φιλοποσία, ὁ ὕπνος μπορεῖ νὰ γίνῃ πολυπνία, τεμπελιά, ἀκηδία.

Ἡ μέθοδος πὸν διασώζεται μέσα στὴν Ἐκκλησία μετατρέπει τὰ διαβλητὰ πάθη σὲ ἀδιάβλητα, ὅποτε ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιεῖ ὅλα τὰ ὑλικά ἀγαθὰ καὶ μετέχει τοῦ κτιστοῦ κόσμου, χωρὶς νὰ ἁμαρτάνῃ. Στὴν προσπάθεια αὐτὴ μεγάλη σημασία διαδραματίζει ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλωστε, αὐτὸς εἶναι ὁ πρωτοπαθής, δηλαδὴ πρῶτα αὐτὸς σκοτίζεται καὶ στὴν συνέχεια σκοτίζεται καὶ ὁλος ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος τοῦ ἀνθρώπου.

Ἔτσι, ὅταν ὁ νοῦς φωτισθῇ καὶ ζωογονηθῇ ἀπὸ τὴν Χάρι τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν μετάνοια καὶ τὴν προσευχή, μπορεῖ νὰ ἐλέγῃ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ ἀδιάβλητα πάθη νὰ μένουν ἀδιάβλητα, καὶ τὰ διαβλητὰ πάθη νὰ μετατρέπονται σὲ ἀδιάβλητα.

6. Ὁ Χριστὸς θεραπεύει τὸν ἄνθρωπο μὲ τὰ Μυστήρια καὶ τὴν ἄσκηση

Ὁ Χριστὸς παρουσιάσθηκε ὡς ἰατρὸς ποὺ θεραπεύει τοὺς ἀνθρώπους. Αὐτὸ δὲν γίνεται συναισθηματικὰ καὶ διανοητικὰ, ἀλλὰ μὲ τὴν συμμετοχὴ τους στὸ Σῶμα Του ποὺ εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Αὐτὸ γίνεται μὲ τὰ Μυστήρια καὶ τὴν εὐαγγελικὴ-ἀσκητικὴ ζωὴ.

Ὅπως τὸ ἔμβρυο πρῶτα γεννιέται, στὴν συνέχεια κινεῖται-αὐξάνεται, ἀλλὰ καὶ τρώγει γιὰ νὰ ζήσει, τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ πλευρᾶς πνευματικῆς. Μὲ τὸ βάπτισμα γεννιέται πνευματικὰ, εἰσάγεται στὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καθαρίζεται τὸ κατ' εἰκόνα καὶ λαμβάνει τὸ πνευματικὸ ἔμβόλιο γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὴν ἁμαρτία. Μὲ τὸ Χρῖσμα, ἀποκτᾶ τὴν κίνηση πρὸς τὸν Θεό. Μὲ τὴν θεία Κοινωνία τρέφεται μὲ τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ ζήσει.

Ἡ συμμετοχὴ, ὅμως, τοῦ ἀνθρώπου στὰ Μυστήρια πρέπει νὰ συνδέεται ἀπαραίτητα μὲ τὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ, ποὺ συνιστᾶ τὴν ἀσκητικὴ ζωὴ. Ὁ Χριστὸς εἶπε στοὺς Μαθητὲς Του: *«Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν»* (Μθ. κη', 19). Ἡ μαθητεία συνδέεται ἀπαραίτητα μὲ τὸ *«βαπτίζοντες»* (Μυστήρια) καὶ τὸ *«διδάσκοντες τηρεῖν»* τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ (ἄσκηση).

Οἱ ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ ἀναφέρονται στὴν τέλεση τῶν Μυστηρίων, στὴν συμμετοχὴ στὴν θεία Εὐχαριστία, στὴν Μετάληψη τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ, στὴν προσευχὴ καὶ μάλιστα τὴν ἀδιάλειπτη προσευχὴ, αὐτὸ ποὺ ὀνομάζεται νοερὰ καρδιακὴ προσευχὴ, στὴν καθαρότητα τῶν λογισμῶν καὶ τῆς καρδίας, στὸν ἀγῶνα γιὰ νὰ κατευθύνονται ὅλες οἱ ψυχικὲς καὶ σωματικὲς δυνάμεις πρὸς τὸν Θεό.

7. Ἡ Ἐκκλησία ὡς χῶρος θεραπείας

Ἡ Ἐκκλησία, ὡς τὸ ἀναστημένο Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ὁ πραγματικὸς χῶρος τῆς θεραπείας. Ἔτσι, ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι μιὰ κοινωνικὴ ὀργάνωση, ἓνα κοινωνικὸ σωματεῖο, μιὰ ἠθικὴ καὶ φιλανθρωπικὴ ἐταιρεία, δὲν εἶναι ἓνα διδασκαλεῖο φιλοσοφίας, ἀλλὰ εἶναι πνευματικὸ Νοσοκομεῖο-Θεραπευτήριον, μέσα στὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ θεραπευθῆ, νὰ ἀνέλθῃ στὸ ἀρχαῖο ἀξίωμα καὶ νὰ φθάσῃ ἀκόμη ὑψηλότερα, στὴν θέωση.

Ὁ Χριστὸς ἀσκεῖ τὸ θεραπευτικὸ Του ἔργο μέσα στὴν Ἐκκλησία. Ὁ Χριστὸς νίκησε τὸν διάβολο, τὴν ἁμαρτία καὶ τὸν θάνατο ἐπάνω στὸ Σῶμα Του καὶ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται σὲ κάθε ἄνθρωπο μέσα στὴν Ἐκκλησία. Ὁ διάβολος εἶναι ὁ ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἐνσπείρει τὸ κακὸ. Ἡ ἁμαρτία γίνεται ὅταν οἱ λογισμοὶ ἐξελισσονται σὲ πράξεις καὶ ὁ θάνατος εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ γίνεται καὶ αἰτία διαπράξεως τῆς ἁμαρτίας, λόγῳ τῆς φιλαυτίας, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴν φιλοδοξία, τὴν φιληδονία καὶ τὴν φιλαργυρία. Μέσα σὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ πρέπει νὰ δῆ κανεὶς τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀφηρημένο, ἀλλὰ εἶναι ἡ «μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία». Πρόκειται γιὰ ἓνα συγκεκριμένο πνευματικὸ ὄργανισμὸ πὺν διαρθρώνεται σὲ διάφορες Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες, καὶ κάθε Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία ἔχει τὶς Μητροπόλεις, τὶς Ἐπισκοπές, τὶς Ἐνορίες καὶ τὰ Μοναστήρια. Κάθε Τοπικὴ Ἐκκλησία, κάθε Μητρόπολη, κάθε Ἐνορία, κάθε Μοναστήρι εἶναι σὲ μικρογραφία ὁλόκληρη ἡ Ἐκκλησία, ὅταν διαφυλάσσει τὴν λειτουργία τοῦ συνοδικοῦ καὶ ἱεραρχικοῦ πολιτεύματός της.

Τὸ Νοσοκομεῖο πὺν θεραπεύει τὶς σωματικὲς ἀσθένειες ἔχει διάφορες κλινικές, σὲ κάθε κλινικὴ ὑπάρχει ὁ διευθυντὴς καὶ τὸ ἱατρικὸ, νοσηλευτικὸ προσωπικὸ. Ἐπίσης, στὸ Νοσοκομεῖο ὑπάρχει καὶ τὸ διοικητικὸ προσωπικὸ. Μὲ αὐτὴν τὴν εἰκόνα πρέπει νὰ δοῦμε τὴν Ἐκκλησία. Ὑπάρχει ὁ γενικὸς διευθυντὴς πὺν εἶναι ὁ Ἐπίσκοπος, οἱ ἐπὶ μέρους διευθυντὲς τῶν κλινικῶν πὺν εἶναι οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἡγούμενοι, καὶ ὑπάρχει τὸ νοσηλευτικὸ προσωπικὸ, πὺν εἶναι οἱ διάκονοι, οἱ μοναχοί, οἱ θεολόγοι, οἱ κατηχητὲς κ.λπ. Τὸ ἔργο ὅλων αὐτῶν ἀποβλέπει στὴν θεραπεία τῶν ἀνθρώπων καὶ στὴν ἔνωσή τους μὲ τὸν Χριστό. Ὅλοι εἶναι θεραπευόμενοι. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει καὶ τὰ Γραφεῖα, ἀλλὰ αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ ἀντικαταστήσουν ποτὲ τὰ χειροουργεῖα καὶ τὰ θεραπευτήρια.

Ἡ θεραπεία τῆς ἁμαρτίας προσδιορίζεται ἀπὸ ὅλη τὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση καὶ ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὰ δόγματα, τοὺς ἱεροὺς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀποτελεῖ τὸ κέντρο καὶ τὸν πυρῆνα τῆς ὀρθοδόξου ποιμαντικῆς.

«ΕΞ ΑΡΧΗΣ ΜΕΝ ΟΥΚ ΗΝ ΚΑΚΙΑ»

Νίκου Νικολαΐδη

Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ

Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δὲν ὑπῆρχε τὸ κακόν. Εἶναι λόγος τοῦτος τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Ἐπομένως, τὸ κακὸν ἦταν ἀνύπαρκτο κατὰ καὶ μετὰ τὴν δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ λέγοντας «κακόν», ὁ μέγας αὐτὸς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας μας ἐννοεῖ τὴν ἁμαρτία. Ἡ ἁμαρτία, λοιπόν, ἦταν ἀνύπαρκτη. Καὶ ἐξηγεῖ θαυμάσια αὐτὴ τὴν ἀντίληψη ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, φέρνοντας λογικὰ καὶ θεολογικὰ ἐπιχειρήματα, ὡς ἐξῆς:

Ποιὸς δημιουργεῖ τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον; ἐρωτᾷ ὁ Ἅγιος. Καὶ πῶς τὸν δημιουργεῖ; Γιατὶ ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν, ἐπιχειρηματολογεῖ ὁ Μ. Ἀθανάσιος, θὰ φανεῖ, ἂν τὸ κακὸν καὶ ἡ ἁμαρτία ὑπῆρχαν καὶ ἔτσι ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ κτίσις, μὲ τὴν κατασκευὴν τους, μοιραῖα «*συνεζέχθησαν*» μὲ αὐτό. Ὅμως, εὐτυχῶς, τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἔτσι. Γιατὶ δημιουργὸς τοῦ συμπαντικοῦ κόσμου σὲ πρῶτον στάδιον ἦταν ὁ Θεὸς καί, στὴ συνέχεια, κατασκευαστὴς τοῦ ἀνθρώπου πάλιν ὑπάρχει ὁ Θεός. Ἰδιαίτερα, γὰρ τὸν ἄνθρωπον, ἐπισημαίνει καὶ ἐρμηνεύει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὁ Θεὸς τὸν δημιουργεῖ ὡς τὸ τελευταῖον, ἀλλ' ὄχι ὡς τὸ ἔσχατον, δηλαδὴ κατώτερον δημιούργημα.

Ὁ χρόνος, ὁ τρόπος καὶ ὁ σκοπὸς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἐπεξηγεῖ καὶ ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, δηλοποιοῦν τὸ ὑπερέχον καὶ τὸ μοναδικὸν τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ρόλου τοῦ ἀνθρώπου στὴν ὅλην δημιουργίαν. Ὡς βασιλιάς ὀδηγεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ στὸν συμπαντικὸν κόσμον, καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὁ κόσμος, τὸ κόσμημα τοῦ κόσμου, τοποθετεῖται. Καὶ τοῦτο τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου, πῶς ἐξηγεῖται; Ἀπὸ τὰ χαρίσματα, τίς δωρεές, τὴν προῖκα, πού προσφέρει ὁ Θεὸς στὸν ἄνθρωπον καὶ σὲ κανένα ἄλλο δημιούργημά του. Κυρίαρχο στοιχεῖο τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου εἶναι τὸ κατ' εἰκόνα, δηλαδὴ ἡ συγγενεία του μὲ τὸν Θεόν. Τὸ κατ' εἰκόνα εἶναι περιεκτικὸν δῶρημα, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος σὲ σχετικὸ βαθμὸν φέρει, ἔχει καὶ κατέχει ὅ,τι διακρίνει σὲ ἀπόλυτον μέγεθος τὸν Θεόν. Ἦταν ὁ βασιλιάς ἐπὶ τῆς κτίσεως ὁ ἄνθρωπος! Ταυτόχρονα ὁ ἄν-

θρωπος, πέρα από τὸ σῶμα, προικίσθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ μὲ ζωοποιὸ πνεῦμα, δηλαδή τὴν ψυχὴ, λέγει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὥστε νὰ δίνει ἡ ψυχὴ στὸ σῶμα ζωὴ, νὰ τὸ διακρατεῖ ζωντανό, καὶ νὰ συναποτελεῖ μὲ αὐτὸ μία διακριτὴ σὲ δύο στοιχεῖα, σῶμα καὶ ψυχὴ, ψυχοσωματικὴ ὁλότητα, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ πυρακτωμένου ξύλου ἢ σιδήρου, ἐρμηνεύει ὁ Ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας. Ὦντας σ' αὐτὴ τὴν κατάστασις ὁ πρωτόπλαστος, ἀπολάμβανε τὴ γλυκύτητα τῆς θεωρίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς κηδεμονίας τοῦ κόσμου, ζῶντας «πεπληρωμένος» τὸ «ἀρχαῖον κάλλος», διδάσκουν οἱ Πατέρες μας. Κανένα, λοιπόν, στίγμα ἢ ψεγάδι κακοῦ δὲν παρατηρεῖτο στὴν παραδείσια καὶ ἄρρητη αὐτὴ κατάστασις.

Γιατὶ συνέβαιναν αὐτά; Διότι λειτουργοῦσε ὁ ἄνθρωπος «κατὰ φύσιν», κατὰ τὸν φυσικὸ τρόπο, ὅπως τὸν ἔπλασε ὁ Θεός, καὶ «τὴν ταυτότητά (του) διασφάζων». Ἔτσι, ἂν τὸ κακὸ καὶ ἡ ἁμαρτία ξεκινουῦσαν, εὐθὺς ἀμέσως, μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, τότε αὐτὸ θὰ σήμαινε δύο πράγματα: ἢ ὅτι ὁ κόσμος ἦταν ἐξ ἀρχῆς κακός, ἄρα δεχόμεστε αἴδια συνύπαρξη κόσμου καὶ κακοῦ, ὅποτε ὀδηγούμαστε στὸ ἀτόπημα τοῦ Δυαλισμοῦ, ἢ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι καλὸς καὶ κακὸς καί, ἐπομένως, αὐτὸς ὁ ἀντιφατικὸς Θεός, πλάθοντας τὸν κόσμον, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ καλὰ του χαρίσματα, τοῦ μετέδωσε καὶ τὸ στοιχεῖο τοῦ δικοῦ του κακοῦ. Τὸ «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο δηλώνει τὸν ἄνθρωπο κληρονόμο τῶν τοῦ Θεοῦ πραγμάτων, ὅποτε, ἂν ὁ Θεός, ἐκτὸς ἀπὸ ἀγαθός, εἶναι καὶ κακός, τότε ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ ταλαίπωρος μέτοχος ἐκ κληρονομίας καὶ τοῦ κακοῦ, ὅποτε ὁ ἄνθρωπος τελικὰ ἀποβαίνει καὶ ἀνεύθυνος γιὰ τὰ κακὰ ποὺ διαπράττει! Εὐτυχῶς, ὅμως, αὐτὸ δὲν συμβαίνει. Ὁ Θεὸς εἶναι πανάγαθος καὶ «ὑπέρκαλος», κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον, ἔτσι μόνον ἀγαθὰ δωρήματα πρόσφερε στὸν ἄνθρωπο.

Πῶς, ὅμως, ἐξηγεῖται τὸ κακὸ καὶ ἡ ἁμαρτία; Ποιὸς ὁ ἐπιβλητὴς καὶ ὁ ἐφευρέτης του; Καὶ τί εἶναι, σὲ τελικὴ ἀνάλυσις, τὸ κακὸ καὶ ἡ ἁμαρτία;

Καὶ τὰ δύο, κατὰ τοὺς Πατέρες, ὡς καταστάσεις ἀπὸ μόνες τους, δὲν ὑφίστανται. Δὲν εἶναι δηλαδή τὸ κακὸ καὶ ἡ ἁμαρτία αὐθύπαρκτα, δὲν ὑπάρχουν, ὅπως συμβαίνει σὲ ὅσα ἀποτελοῦν τὸν κόσμον. Ἄν, ὅμως, εἶναι αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, καὶ εἶναι, τότε ἐπιτείνεται τὸ ἐρώτημα, πῶς ὑπάρ-

χει ἐπιτέλους τὸ κακὸ καὶ ἡ ἁμαρτία; Καὶ ποῦ καὶ πῶς λειτουργοῦν; Τὰ μικρόβια, ποῦ πλήττουν τὸν ἄνθρωπο, ὑπάρχουν ἐξ ἀντικειμένου, εἶναι ὑπαρκτά. Ἡ ἁμαρτία, τὸ κακὸ εἶναι τί;

Τὸ ὅτι ἁμαρτάνομε καὶ διαπράττομε τὸ κακὸ, αὐτὸ εἶναι γνωστὸ καὶ δεδομένο. Τί εἶναι, ὅμως ἁμαρτία καὶ πότε ἁμαρτάνομε καὶ γινόμαστε κακοί, αὐτὸ χρήζει ἀπάντησης. Καὶ ἡ ἀπάντηση, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἶναι εὐκολὴ καὶ ἀπλή. Καὶ εἶναι ποιά; Ἄς μὴ διερωτόμαστε, γιατί ἤδη αὐτὴ δόθηκε. Ποιὰ εἶναι; Μὰ μόλις εἶπαμε:

«*ἁμαρτάνομε καὶ γινόμαστε κακοί*». Δηλαδή, γιὰ νὰ διευκολύνουμε τὰ πράγματα, παρεμβάλαμε στὴ ροὴ τοῦ λόγου τὰ ρήματα σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο. Ποῦ σημαίνει τὸ κακὸ συμβαίνει, ἔνεκα τῆς δικῆς μας ἐμπλοκῆς. Ναί, τὸ κακὸ καὶ ἡ ἁμαρτία τότε μόνο ὑφίστανται καὶ λογιζονται ὡς πραγματικότητα, ὅταν συνδεθεῖ ἡ ἐμπλακεῖ μὲ αὐτὰ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο. Κομβικὸ, λοιπόν, σημεῖο στὴν ὑπαρξὴ καὶ διάπραξη τοῦ κακοῦ, λέγει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, εἶναι «τὸ ἀδέσποτον», ἡ ἐλευθερία δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου καὶ «τὸ λογικόν». Τὰ ἀνεκτίμητα αὐτὰ δῶρα, μὲ τὰ ὁποῖα προίκισε ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ ἀποβαίνουν κυρίαρχα στοιχεῖα τῆς προσωπικότητάς του, αὐτὰ ποῦ τοῦ χαρίζουν τὴν ὑπεροχὴ καὶ τὴ μοναδικότητά του μέσα στὴ δημιουργία, αὐτὰ ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουν τὰ θύματα τοῦ πρώτου διαπράξαντος τὸ κακὸ διαβόλου καὶ τελικὰ ἀποβαίνουν καὶ ἡ αἰτία τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ, ποῦ διαπράττει ὁ ἄνθρωπος. Τὸ κακὸ καὶ ἡ ἁμαρτία, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, «ἐξῶ εὐθὺς ἦν τοῦ Παραδείσου (δὲν ὑπῆρχαν στὸν Παράδεισο, ἦταν κάτι

τὸ ξένο), ἔξω δὲ τῆς μακαρίας ἐκείνης διαγωγῆς», ποὺ σημαίνει ὅτι «οὐκ ἐξ ἀνάγκης (ἐγινε) κακός (ὁ ἄνθρωπος), ἀλλὰ ἐξ ἀβουλίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἤμαρτε μὲν διὰ μοχθηρὰν προαίρεσιν, ἀπέθανε δὲ διὰ τὴν ἁμαρτίαν». Ἀπὸ ἔλλειψη θέλησης νὰ κάνει τὸ καλὸ καὶ ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ προαίρεση νὰ ἐπιλέξει τὸ ἀγαθό, ὁδηγήθηκε ὁ ἄνθρωπος στὴν παρακοὴ καί, ἔτσι, περιέπεσε στὴν ἁμαρτία καὶ τὸν θάνατο.

Στὸ ἐρώτημα, λοιπόν, τί εἶναι ἁμαρτία καὶ τί τὸ κακό, τὴν ἀπάντηση συνοψίζει ὁ ἱερός Δαμασκηνός, λέγοντας: ἁμαρτία καὶ κακὸ εἶναι «ἡ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ». Δηλαδή, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀρνεῖται ἢ δὲν θέλει νὰ κάνει τὸ καλὸ, ποὺ συμπίπτει μὲ τὸ θέλημα καὶ τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ, τότε αὐτόματα περιπίπτει στὴν ἁμαρτία καὶ διαπράττει τὸ κακό. Καὶ ἂς μὴ διανοηθεῖ κάποιος ὅτι ἡ «στέρησις» τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι μικρὸ πρᾶγμα. Γιατί, διευκρινίζει ὁ Ἅγιος Δαμασκηνός, «οὐ μικρὸν τὸ μικρὸν, ὅταν εἰς μέγα ἐκφέρει». Ἀφοῦ καὶ ἡ «βρωσις» τοῦ καρποῦ ἀπὸ τὸ «δένδρον τῆς γνώσεως» δὲν ὑπῆρξε μία ἀπλὴ καὶ μικρὴ παράβαση. Σήμαινε ἀποστροφή καὶ ἀπόρριψη τοῦ Θεοῦ, ὑπακοὴ καὶ ἐμπιστοσύνη στὸν διάβολο, ἀπόπειρα ἀποστασιοποίησης καὶ αὐτονόμησης τοῦ ἀνθρώπου καί, ἄρα, διακοπὴ τῆς ζωτικῆς - ὄντολογικῆς σχέσης μὲ τὸν Θεό. Ἡ ἁμαρτία καὶ τὸ κακὸ αὐτὸ δηλώνει καὶ αὐτὸ «ψώνισε» ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἁμαρτία του. «Τὰ γὰρ ὁψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος» (Ρωμ. στ' 23), βεβαιώνει ἡ Ἁγία Γραφή.

Ἐπειδὴ, ὅμως, εἴμαστε ἄνθρωποι ἐπιρρεπεῖς πρὸς τὸ κακὸ καὶ ἡ ἁμαρτία κατάντησε γιὰ μᾶς «εὐπερίστατος» (Ἐβρ. ιβ' 1), ποὺ σημαίνει ὅτι διαρκῶς ὑποκείμεθα σὲ πτώσεις, ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ἔδωσε σὲ μᾶς τὸ ἀντίδοτο γιὰ τὴ θεραπεία καὶ τὴ σωτηρία μας. Καὶ ποῖο εἶναι αὐτό; Ἄς τὸ ἀκούσομε πόσο ὠραῖα τὸ διατυπώνει ὁ Ἅγιος Ἰσαὰκ ὁ Σύρος στὰ Ἀσκητικά του: «Τὴν θάλασσαν τοῦ βίου τὴν ὀζομένην (τὴ βρώμικη ἀπὸ τὴν ἁμαρτία θάλασσα τῆς ζωῆς μας) οὐδεὶς δύναται περάσαι ἄνευ τοῦ πλοίου τῆς μετανοίας». Καί, ἀκόμη, «εἰ πάντες ἁμαρτωλοὶ ἐσμεν καὶ οὐδεὶς ὑπέρτερος τῶν πειρασμῶν, οὐδεμία ἄρα τῶν ἀρετῶν ὑψηλοτέρα τῆς μετανοίας». Τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ στὴν ἐπήρεια εὐρίσκεται ἐκτεθειμένος ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ αὐτῆς τῆς ἀσθενείας, ἐὰν τὸ θελήσομε, ἰατρὸς ἄριστος καὶ μοναδικὸς ἀποβαίνει ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΕΓΓΝΟΙΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΛΟΓΙΑΣ

Θεοχάρη Παπαβησσαρίωνος
M. Th., Υπ. Διδ. Θεολογίας

Δέν χωρᾶ ἀμφιβολία ὅτι ἡ ὀρθόδοξη θεολογία τοποθετεῖ στοῦ ἐπίκεντρο τῆς δογματικῆς τῆς διδασκαλίας τῆ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σωτηρία, ὅμως, τοῦ ἀνθρώπου γίνεται κατορθωτῆ μόνο διαμέσου τῆς θείας ἐνανθρώπησης. Ἐπομένως, οἱ ἀρμοὶ σωτηριολογίας καὶ χριστολογίας εἶναι ἀδιάσπαστοι καὶ συγχρόνως ἀλληλένδετοι. Τὸ προκείμενο τῆς πατερικῆς θεολογίας καὶ ἡ ἀπώτατη σκοποθεσία τῆς εἶναι τὸ πῶς ὁ ἄνθρωπος θὰ γίνεῖ κατὰ χάρη θεός. Τοῦτο μὲ σαφῆ καὶ περιεκτικὸ τρόπο ἐκθέτει ὁ Μ. Ἀθανάσιος στὴ φράση ποὺ θὰ καταστεῖ μετέπειτα ὡς ἡ ἐπιτομὴ ὀλόκληρης τῆς πατερικῆς σωτηριολογίας: «*Αὐτός [ὁ Χριστός] γὰρ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν*»¹.

Ἐντούτοις, ἡ σωτηρία ἐξάπαντος δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ἀποσπασματικὰ ἀλλὰ καθολικὰ. Δὲν σώζεται ἐν ὀλίγοις μόνο ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως θὰ ἤθελε μιὰ πλατωνίζουσα ἢ καὶ γνωστικοῦ τύπου ἀνθρωπολογία, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα. Ἡ ἄρρηκτη τούτη συμφυῖα ψυχῆς καὶ σώματος, ποὺ ἐκφράστηκε εὐρύτερα στὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία μὲ τὸν ὄρο «*συναμφότερον*»², δάνειο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία³, ὁ ὁποῖος ὅμως στὴ συνέχεια μεταπλασμένος καὶ ἐμβαπτισμένος στοῦ περιρρέον κλίμα τῆς πατερικῆς θεολογίας ἀπέκτησε ἄλλη σημασιοδότηση. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση ὁ ὅρος αὐτὸς ὑπογραμμίζει καὶ τὸν σκοπὸ τῆς σωτηρίας ποὺ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν ὑπαρξιακὴ ἀκεραιότητα τοῦ ἀν-

1. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Λόγος περὶ ἐνανθρώπησης τοῦ Λόγου*, 54, ἐκδ. C. Kannengiesser, Athanase d'Alexandrie Sur La incarnation du Verbe, SC 199 (1973), σ. 458.

2. ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ, *Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν*, PG 6, 1009C. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Προσωποποιῖα ἥτοι διάλογος ψυχῆς καὶ σώματος*, PG 150, 1361C.

3. Μ. ΜΠΕΓΖΟΥ, *Φαινομενολογία τῆς θρησκείας*, ἐκδ. Ἑλληνικὰ Γράμματα, Αθήνα 2008, σ. 249.

θρώπου και την ἀρτιότητά του, ὥστε μέσα ἀπὸ τὴν ἔνωση μὲ τὸν Θεὸ νὰ ἐπέλθει καὶ ἡ τελειώσή του. Ἄλλωστε τοῦτο ἐμφαίνει ἡ ἐτυμολόγηση τοῦ ὄρου σῶος ποὺ σημαίνει ὀλόκληρος, ἀκέραιος, ἄρτιος⁴. Ἐτσι σύστοιχη ἀποβαίνει ἡ ἐτυμολογία πρὸς τὴ σημασιολογικὴ δυναμικὴ τοῦ ὄρου, ὅπως τὸν ἀντιλαμβάνεται ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκφράζει ἡ πατερικὴ θεολογία. Ἀντίστοιχα, ἡ ἁμαρτία, προερχόμενη ἀπὸ τὸ ρῆμα ἁμαρτάνω, θεωρεῖται ὡς ἀστοχία, ἀποτυχία καὶ ἐν τέλει ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου⁵.

Ὑπὸ τὶς ἀνωτέρω προϋποθέσεις καθορίζεται καὶ τὸ πλαίσιο, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἐκφράστηκε ἡ ὀρθόδοξη σωτηριολογία μέσα ἀπὸ τὴ μακραίωνη πατερικὴ παράδοση, τὶς οἰκουμενικὲς συνόδους καὶ τὴ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι, λοιπόν, σαφὲς ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας πασχίζουν, μέσα ἀπὸ τὰ θεόπνευστα συγγράμματα, ἀλλὰ καὶ τὶς διδασκαλίες τους, νὰ διασωθεῖ ὁ ἄνθρωπος στὴν ὀλότητά του. Ἀποσπασματικὴ σωτηρία ἰσοδυναμεῖ μὲ ἐλλειμματικὴ ἀνθρωπολογία καὶ σωτηριολογία. Ἡ ὀρθόδοξη σωτηριολογία ἔχει σαφῆ θεραπευτικὸ προσανατολισμό. Ὁ Γρηγόριος Θεολόγος δίνει τὸ στίγμα αὐτῆς τῆς θεραπευτικῆς σωτηριολογίας, συναρμολογώντας περίφημα τὸ χριστολογικὸ δόγμα μὲ τὴν ἀνθρώπινη σωτηρία: «*Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον· ὁ δὲ ἦνται τῷ Θεῷ, τοῦτο καὶ σώζεται*»⁶.

Ὡς ἐκ τούτου, εὐλόγα προκύπτει ὅτι στὴ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴ σωτηρία κυριαρχεῖ ἡ ἱατρικὴ ὀρολογία. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν κάνουν λόγο γιὰ τὴ σωτηρία, ἀλλὰ καὶ τὴν ἁμαρτία, χρησιμοποιοῦν ἱατρικούς, ἱαματικούς ὄρους. Ἀσθένεια, νόσος, θεραπεία, ἴαση εἶναι ἐκφράσεις ποὺ ἀπαντοῦν συχνότατα στὰ κείμενα

4. J. B. HOFMANN, *Ἐτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς*, μεταγλώττιση Α. Δ. Παπανικολάου, Ἐν Ἀθήναις 1974, σ. 418.

5. Πρβλ. Μ. ΜΠΕΓΖΟΥ, *Ψυχολογία τῆς Θρησκείας*, ἐκδ. Ἑλληνικὰ Γράμματα, Ἀθήνα 1996, σ. 79: «*Οἱ Ἕλληνες πατέρες δὲν ἀντιμετώπισαν, ὡς οἱ δυτικοὶ ὑπὸ δικανικὴ μορφή τὸ πρόβλημα τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας... ἡ ἁμαρτία δὲν θεωρήθηκε νομικὴ παράβαση, ἀλλὰ ἀνθρώπινη ἀποτυχία, ὄντολογικὴ ἀστοχία καὶ ἀδυναμία ἐπικοινωνίας μὲ τὸ Θεό, ἀσθένεια τῆς ἀνθρώπινης φύσης μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀποξένωση, τὴν ἀλλοτρίωση καὶ τὴ μοναξιά*».

6. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Πρὸς Κληδόνιον πρεσβύτερον ἐπιστολὴ 101*, 32, ἐκδ. P. Gallay, Gregoire de Nazianze Lettres Theologiques, SC 208 (1974), σ. 50.

νά τους. Άλλωστε, σύμφωνα με την παραστατική εικόνα που δίνει ο Κύριλλος Αλεξανδρείας, ή ανθρώπινη φύση νοσεῖ ἐξαιτίας τῆς ἀμαρτίας ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν παρακοὴ τοῦ Ἀδάμ καὶ ἔτσι ἡ κατάσταση τῆς ἀμαρτωλότη- τας περιέρχεται στοὺς πολλοὺς, ὄχι βέβαια ὡς κληρονόμηση τῆς ἐνοχῆς, ἀλλὰ σὰν μετάδοση τῆς νοσηρῆς θέσης τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς καὶ τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου ὡς παρεπόμενα τῆς ἀνυπακοῆς⁷.

Σὲ πλήρη ἀντίθεση μετὰ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία βρίσκεται ἡ δυτική θεολογικὴ παράδοση, τόσο ἡ ρωμαιοκαθολικὴ, ὅσο καὶ ἡ προτεσταντικὴ. Ὁ καθηγητὴς Μ. Μπέγζος στὸ ἔργο του «Ψυχολογία τῆς Θρησκείας» προβαίνει σὲ μιὰ συγκριτικὴ ἀντιπαράθεση ἐννοιῶν ἀνάμεσα στὴν ὀρθόδοξη καὶ τὴ δυτική θεολογία, ἔχοντας ὡς κύριο ἄξονά του τὴ σωτηριολογία⁸. Ἔτσι, ὑπογραμμίζοντας τὶς διαφορετικὲς προϋποθέσεις ποὺ διέπουν τὴν καθε- μιὰ, θὰ τονίσει: «Στὴν Ἀνατολὴ ἡ ἠθικὴ εἶναι ἰατρικὴ, ἱαματικὴ καὶ θερα-

7. ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν*, PG 74, 789AB. Πρβλ. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Γ'*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 206: «...ἀντὶ ὁ ἀτελής ἄνθρωπος, ὁ νήπιος, νὰ πάρει τὸ δρόμο τῆς προκοπῆς καὶ τῆς τελείωσης, γιὰ νὰ γίνῃ Θεὸς κατὰ χάριν, ἐπαναστατεῖ καὶ βάζει κατὰ φαντασίαν στὸ θρόνον τοῦ Θεοῦ τὸν ἑαυτό του, σταματῶντας νὰ τὸν δοξάζει καὶ νὰ τὸν εὐχαριστεῖ... πρόκειται γιὰ διάρρηξη μιᾶς σχέσεως ζωῆς, γιὰ ματαίωση μιᾶς τελειωτικῆς πορείας, γιὰ μιὰ ὄντολογικὴ παραχάραξη, γιὰ στροφή σ' ἕναν ἄλλο δρόμο. Γι' αὐτὸ ἡ πατερικὴ θεολογία εἶδε τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα ὡς ἀρρώστια καὶ δὲν ἔκανε λόγο γιὰ καμιά κληρονομικὴ ἐνοχὴ παρὰ μονάχα γιὰ κληρονόμηση τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου».

8. Μ. ΜΠΕΓΖΟΥ, *Ψυχολογία τῆς Θρησκείας*, πρόλογος Μ. Μαρκίδη, ἐκδ. Ἑλληνικὰ Γράμματα, Ἀθήνα ⁵1996, σ. 78, ὅπου καὶ ὁ σχετικὸς πίνακας.

πεντική. *Ἡ θεολογία τοῦ ὀρθόδοξου καθολικισμοῦ ἀρνήθηκε τὴ δικανικὴ σωτηριολογία τοῦ δυτικοῦ χριστιανισμοῦ*»⁹.

Ἐκκινῶντας, συνεπῶς, ἀπὸ ἐντελῶς διαφορετικὲς προϋποθέσεις, ἡ λατινικὴ θεολογία ἀντιλαμβάνεται καίριας σημασίας ἔννοιες γιὰ τὴ σωτηριολογία ὑπὸ ἓνα καθαρὰ νομικὸ καὶ δικανικὸ περίγραμμα. Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, ἡ ἁμαρτία ἐκλαμβάνεται ὡς παραβίαση τῆς θείας δικαϊκῆς τάξης. Πρόκειται γιὰ πράξη ποὺ ἀντιβαίνει στὸν νόμο καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι παράνομη. Ἡ σωτηρία κατανοεῖται μέσα στὸ πλαίσιο τῆς ικανοποίησης τῆς θείας δικαιοσύνης, δηλαδὴ τῆς θεωρίας ποὺ ἀνέπτυξε πιὸ ἐξειδικευμένα ὁ Ἄνσελμος, ἐπίσκοπος Καντερβουρίας¹⁰. Πάντως ἀπὸ ὀρθόδοξης πλευρᾶς ἀκόμα καὶ τὰ ἐπιτίμια, ποὺ κάποιες φορὲς δύναται νὰ ἐπιβληθοῦν μέσα ἀπὸ τὸ μυστήριό τῆς ἐξομολόγησης, λειτουργοῦν γιὰ τὸν πιστὸ ἱαματικά καὶ θεραπευτικά καὶ ὄχι τιμωρητικά καὶ ἐνοχικά, δροῦν μὲ ἄλλα λόγια ὡς φάρμακα στὴν ἀσθένειά του ἐνῶ κατευθύνουν παιδαγωγικά καὶ στὴ μετάνοια¹¹. Ἀκολουθῶς, ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἡ κατεξοχὴν κιβωτὸς τῆς σωτηρίας, θεωρεῖται ὡς ἰατροῦ ψυχῶν. Γράφει σχετικὰ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος: «...καὶ γὰρ ἰατροῦν θαυμαστὸν τῆς Ἐκκλησίας τὸ διδασκαλεῖον ἐστίν· ἰατροῦν, οὐχὶ σωμάτων, ἀλλὰ ψυχῶν. Πνευματικὸν γὰρ ἐστίν, καὶ οὐχὶ τραύματα σαρκός, ἀλλ' ἁμαρτήματα διανοίας διορθοῦται»¹².

9. Μ. ΜΠΕΓΖΟΥ, *ὄπ. π.*, σ. 79.

10. Ἐπὶ τούτου βλ. τὴν ad hoc μελέτη τοῦ Δ. ΤΣΕΛΕΓΓΙΔΗ, *Ἡ ἱκανοποίηση τῆς θείας δικαιοσύνης κατὰ τὸν Ἄνσελμο Καντερβουρίας. Θεολογικὴ προσέγγιση ἀπὸ ὀρθόδοξο ἀποψη*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ [Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη 33], Θεσσαλονίκη 1995. Πρόσθεσε Β. ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗ, «Ἡ διδασκαλία περὶ ἱκανοποίησης τῆς θείας δικαιοσύνης στὴ νεοελληνικὴ θεολογία», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 71 (1988) σσ. 529-537.

11. Δ. ΤΣΕΛΕΓΓΙΔΗ, *Δυτικὴ Θεολογία καὶ Πνευματικότητα*. (Σημειώσεις ἀπὸ τὶς πανεπιστημιακὲς παραδόσεις), Θεσσαλονίκη χ.χ., σ. 60: «Γι' αὐτὸ ὅταν ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἐπιβάλλει ἐπιτίμια κατὰ τὴν ἐξομολόγηση τῶν πιστῶν, δὲν πρέπει αὐτὰ νὰ ἐκλαμβάνονται ὡς ἱκανοποίηση τῆς προσβεβλημένης δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ ὡς παιδαγωγικά μέσα γιὰ τὴ συναίσθηση τοῦ ἁμαρτήματος καὶ τὴ διόρθωση τοῦ μετανοοῦντος πιστοῦ». Παράλληλα γιὰ τὸν θεραπευτικὸ χαρακτήρα τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας, βλ. ἀντὶ ἄλλων, Ε. ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ, «Ἐπιτίμια», *ΜΟΧΕ* 7 (2012) σσ. 244-248.

12. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Περὶ τοῦ μὴ δημοσιεῖν τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀδελφῶν*, PG 51, 354.

Είναι γνωστό ότι η δυτική θεολογία πρώτα με τὸν Αὐγουστίνου¹³ καὶ ὕστερα με τὸν Ἄνσελμο τοποθέτησε τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα στὸ ἐπίκεντρο τῆς σύνολης διδασκαλίας της γιὰ τὴ σωτηρία. Ὁ Αὐγουστίνος δὲ φτάνει σὲ τέτοιο σημεῖο νὰ χαρακτηρίζει τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα ὡς *felix culpa*, δηλαδή ὡς ἓνα εὐτυχὲς ἀμάρτημα, ἀφοῦ ἐγινε ἡ ἀφορμὴ προκειμένου νὰ συντελεστεῖ ἡ θεία ἐνανθρώπηση. Ἀναζητῶντας τὸ κίνητρο τῆς ἐνανθρώπησης ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος, ἐξαρτᾶ αὐτὴ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὴν πτώση, ἔτσι ὥστε οὐσιαστικὰ καθοριστικὴ δύναμή της νὰ καθίσταται ὁ διάβολος. Ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «*Si homo non periisset, filius hominis non venisset*»¹⁴. Δηλαδή: «ἀν ὁ ἄνθρωπος δὲν χανόταν, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν θὰ ἐρχόταν». Αὐτὴ ἡ θέση τοῦ Αὐγουστίνου ἀποτελοῦσε προανάκρουσμα τῆς θεωρίας τῆς ἱκανοποίησης τῆς θείας δικαιοσύνης τοῦ Ἄνσελμου Καντερβουρίας. Τὴ θεώρηση τοῦ Αὐγουστίνου συνοψίζει ἐπιγραμματικὰ ὁ μακαριστὸς π. Ἰωάννης Ρωμανίδης ὡς ἐξῆς: «Ἡ καθαρῶς δικανικὴ περὶ πτώσεως ἀντίληψις, ὑπὸ φιλοσοφικὴ μορφή, εἰσήχθη ὀριστικῶς εἰς τὴν δυτικὴν θεολογίαν ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου. Ἐνεκα τῶν ἐσφαλμένων αὐτοῦ περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεων καὶ τῶν εὐδαιμονιστικῶν αὐτοῦ προϋποθέσεων, ἦτο ἀδύνατον εἰς αὐτὸν νὰ ἐναρμονίσῃ καταλλήλως τὴν περὶ ἠθικῆς τελειώσεως διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης μετὰ τοῦ περὶ πτώσεως δόγματος». Καὶ συνεχίζει, προσθέτοντας: «Οὕτως ἠναγκάσθη ὁ Αὐγουστίνος νὰ ἐξετάσῃ τὸ ὅλον θέμα περὶ προπατορικῶν ἀμαρτημάτων δικανικῶς ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἀπαγορευτικῆς Θείας ἐντολῆς, τῆς παραβάσεως, καὶ τῆς ἐκ Θεοῦ τιμωρίας. Τὸ πᾶν εἶναι ἡ ὑποταγὴ τῇ αἰωνίᾳ Θεῖα βουλήσει καὶ τῷ αἰωνίῳ ἐν τῇ Θεῖα οὐσίᾳ νόμῳ. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ πηγὴ μᾶς ἀστυνομικῆς διατάξεως· ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ τὴν τηρήσῃ· ἄλλως θὰ ὑποστῇ τὴν Θεῖαν ὀργήν»¹⁵.

13. Γιὰ μιὰ νέα προσέγγιση καὶ ἀνάγνωση τοῦ ἔργου τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου ἀπὸ πλευρᾶς ὀρθόδοξης θεολογίας, βλ. G. E. DEMACPOULOS - A. PAPANIKOLAOU (ἐπιμ.), *Orthodox Reading of Augustine*, ἐκδ. St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York 2008.

14. ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΥ, *Sermo 174*, 2, PL 38, 940.

15. π. ΙΩΑΝΝΟΥ ΡΩΜΑΝΙΔΟΥ, *Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2001, σσ. 119-120.

Στή συνέχεια, ὅπως εἶδαμε, ὁ Ἄνσελμος Καντερβουρίας μὲ τὴ σειρὰ του, ἐπιχειρῶντας νὰ ἀνιχνεύσει τὸ κίνητρο τῆς θείας ἐνανθρώπησης, διατύπωσε τὴ γνωστὴ θεωρία γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῆς θείας δικαιοσύνης ποὺ ἀκολουθοῦσε ἐν προκειμένῳ τὴν παρακάτω συλλογιστικὴ: ὁ Θεὸς νικάει τὸν διάβολο μὲ νομικὲς διαδικασίες καὶ ὄχι μὲ βάση τὴν παντοδυναμία Του. Ἡ θεία δικαιοσύνη ἔχει προσβληθεῖ σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἀδυνατοῦν νὰ ἀποκαταστήσουν ἀπὸ μόνοι τους τὴ θεία δικαϊκὴ τάξη. Εἶναι ἀπαραίτητο λοιπὸν νὰ χυθεῖ τὸ αἷμα τοῦ Θεανθρώπου πάνω στὸν σταυρό, γιὰ νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ θεία τάξη. Ἐπιτυγχάνεται τρόπον τινὰ ἡ ἱκανοποίηση τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ μὲ τὴ θυσία τοῦ Υἱοῦ Του παρέχεται ἓνα εἶδος νομικῆς κάλυψης, ὥστε νὰ μπορεῖ καὶ πάλι νὰ κάνει δεκτοὺς τοὺς ἀνθρώπους στὴ βασιλεία Του. Ἡ ἐν λόγῳ θεωρία παραθεωρεῖ τὴν ἀπολυτρωτικὴ σημασία τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ¹⁶. Ἡ θυσία τοῦ Θεανθρώπου ἐντάσσεται σὲ στατικὰ περιγράμματα καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ νομικὲς διαδικασίες. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, στὸ κέντρο ἀντὶ νὰ μπαίνει ὁ Χριστός, ποὺ «ὐπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε»¹⁷, τοποθετεῖται ὁ Σατανᾶς. Πρόκειται γιὰ μιὰ θεώρηση, ποὺ καταργεῖ τὴν πρόοδο καὶ ἐκλάμπρυνση τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καὶ ἀπεμπολεῖ τὴν ἐπαναγωγὴ του στὸ προπρωτικὸ καὶ ἀρχέγονο κάλλος.

Ὡστόσο, σύμπασα ἡ πατερικὴ θεολογία εἶδε τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα ὡς ἓνα κεντρικὸ ἐπεισόδιο τῆς θείας οἰκονομίας ποὺ ἐρμηνεύεται ἐντασσόμενο μέσα στὴ διάκριση κτιστοῦ-ἀκτίστου, τῆς δημιουργίας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, τῆς μετοχῆς τοῦ μὴ ὄντος στὸ εἶναι διαμέσου τῶν θεοποιῶν ἐνεργειῶν¹⁸. Οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐπιλέγουν νὰ τὸ ἐρμηνεύσουν ὡς διασάλευση μιᾶς δικαϊκῆς τάξης καὶ προσβολὴ τῆς θείας δικαιοσύνης, προσδίδοντας ἄμετρη δύναμη στὸν διάβολο ὡς τιμωροῦ ὄργανο τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἀπόρροια ὅλων τούτων, τὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο

16. Δ. ΤΣΕΛΕΓΓΙΔΗ, *ὄπ.π.*, σ. 162 κ. ἐξ.

17. *Ρωμ.* 5, 8.

18. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη ³2003, σ. 203. ΙΩΑΝΝΟΥ ΖΗΖΙΟΥΛΑ (μητρ. Περγάμου), *Ἡ κτίσις ὡς εὐχαριστία*, ἐκδ. Ἀκρίτας [ὄρθ. Μαρτυρία 44], Ἀθήνα 1998, σσ. 105-109. Π. ΕΥΔΟΚΙΜΟΦ, *Ἡ γυναίκα καὶ ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου*, μτφρ. Νίκου Ματσούκα, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη ³2002, σσ. 103-108. ΙΩΑΝΝΟΥ ΡΩΜΑΝΙΔΟΥ, *Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα ²2001, σ. 122 κ. ἐξ.

τοῦ Χριστοῦ ὑποβιβάζεται σέ δικανικά πρότυπα καὶ περιγράμματα. Ὁ σωφρονισμός, ἡ τιμωρία, ἡ ποινή, ἡ ἐνοχὴ κυριαρχοῦν καταθλιπτικά, καθὼς ξεκάθαρα φάνηκε, στὴ θεολογικὴ ὀρολογία τῆς Δύσης. Γι' αὐτὸ ὀρθὰ ἔχει χαρακτηριστεῖ ἡ δυτικὴ σωτηριολογία ὡς «ἀπάνθρωπη» καὶ ἄφευκτα ρέπουσα πρὸς μιὰ ἠθικολογία¹⁹, ἐνῶ ἡ ὀρθόδοξη σωτηριολογία, καθὼς ὑπερβαίνει τὴν ἠθικὴ θεώρηση τῆς σωτηρίας, ἀποβαίνει «ὄντολογία τῆς θεώσεως», κατὰ τὴν προσφυῆ διατύπωση τοῦ Παύλου Εὐδοκίμοφ²⁰.

Ἐν τέλει, ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ χαρισματικὴ καὶ θεραπευτικὴ διάσταση τῆς σωτηρίας, ὅπως τὴν ἐκφράζει καὶ τὴ βιώνει ἡ ὀρθόδοξη θεολογία, καὶ στὴ δικανικὴ καὶ ἐρήμην τοῦ ἀνθρώπου θεώρηση αὐτῆς, ὅπως τὴν δέχεται ἡ δυτικὴ παράδοση, διαφαίνεται μὲ τὸν πλέον ἔκδηλο τρόπο στὸ ἴδιο τὸ γεγονός τῆς Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὄντολογικὸ θεμέλιο ὅλου τοῦ κοσμοσωτήριου ἔργου τοῦ Θεανθρώπου²¹. Ὁ Ρωμαιοκαθολικισμός, προφανῶς ἐπηρεασμένος τόσο ἀπὸ τὸν Αὐγουστίνου ὅσο κυρίως ἀπὸ τὸν Ἄνσελμο, ἐμμένει στὸ γεγονός τοῦ Σταυροῦ, παραγνωρίζοντας τὶς καταλυτικὲς συνέπειες τῆς Ἀνάστασης γιὰ τὴν ἀνακαίνιση τοῦ ἀνθρώπινου φυράματος καὶ τῆς σύμπασας κτίσης. Ἐγκλωβισμένος στὶς λανθασμένες θεολογικὲς του προϋποθέσεις ἀδυνατεῖ νὰ κάνει ἓνα βῆμα παραπέρα, προκειμένου νὰ ἀντικρῦσει τόσο τὸν νικητὴ τοῦ θανάτου, ὅσο καὶ τὸν νεουργὸ τοῦ σύμπαντος κόσμου διὰ τῆς Ἀνάστασής του, Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀντίθετα, ἡ ὀρθόδοξη θεολογία διαβλέπει τὸ ἔργο τῆς θείας οἰκονομίας κατὰ τρόπο καθολικὸ καὶ ὄχι ἀποσπασματικὸ. Δὲν διαχωρίζει σταυρικὴ θυσία καὶ Ἀνάσταση, ἀφοῦ καὶ τὰ δύο συνιστοῦν ἀλληλοσυμπληρούμενα καὶ ἀλληλοεξαρτώμενα θεῖα καὶ καθοριστικὰ γεγονότα, τελούμενα πρὸς εὐδόωση τῆς δικῆς μας σωτηρίας. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καταθέτει ἐμπνευσμένα ὁ ἀείμνηστος π. Γ. Φλορόφσκυ: «Καὶ εἶναι ὁ Σταυρικὸς θάνατος νίκη πάνω στὸ θάνατο, ὄχι μονάχα γιατί συνεχίζεται καὶ στέφεται ἀπ' τὴν Ἀνάσταση. Ἡ Ἀνάσταση ἀποκαλύπτει μονάχα καὶ συνεχίζει τὴ νίκη ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ»²².

19. Μ. ΜΠΕΓΖΟΥ, *ὄπ.π.*, σ. 78.

20. Π. ΕΥΔΟΚΙΜΟΦ, *Ἡ Ὀρθοδοξία*, μτφρ. Α. Μουρτζόπουλου, ἐκδ. Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 126.

21. Βλ. Δ. ΤΣΕΛΕΓΓΙΔΗ, *Δυτικὴ Θεολογία καὶ Πνευματικότητα*, σ. 62.

22. π. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΛΟΡΟΦΣΚΥ, «Ἐπὶ τοῦ ξύλου τοῦ Σταυροῦ», μτφρ. Σ. Χατζησταματίου, στό: *Θέματα Ὀρθοδόξου Θεολογίας*, ἐκδ. Ἄρτου Ζωῆς, Ἀθήνα 1989, σ. 71.

ΟΥΕΙΣ ΤΟΥ «ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΑΝΟΜΙΑΣ»

Πρωτ. Βασιλείου Α. Γεωργοπούλου
Επίκουρου Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ο ἅγιος Ἀπόστολος Παῦλος χρησιμοποιεῖ τὴν ἔκφραση «*μυστήριον τῆς ἀνομίας*» (Β΄ Θεσ. 2, 7) γιὰ νὰ περιγράψει ἕναν διαχρονικό, μόνιμο καὶ ποικιλόμορφο συνασπισμὸ ὄλων τῶν ἀντίθεων καὶ ἀντίχριστων δυνάμεων μέσα στὴν ἱστορία ποῦ ἐργάστηκαν, ἐργάζονται καὶ θὰ ἐργάζονται γιὰ νὰ σμικρύνουν καὶ νὰ ἀκυρώσουν τὸ λυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ.

Βασικὴ παράμετρο τοῦ «*μυστηρίου τῆς ἀνομίας*» ἀποτελοῦν καὶ οἱ αἱρέσεις. Ἐκφράζοντας τὴν Πατερικὴ καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Παράδοση ἐπ’ αὐτοῦ, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ἕνας ἐκ τῶν πλέον ἐπιφανῶν ἐκφραστῶν τῆς, μᾶς τὸ ὑπενθυμίζει κατὰ τρόπο ἀναμφισβήτητο: «*“Μυστήριον ἀνομίας” τὰς τῶν αἱρέσεων διδασκαλίας εἶναι φησὶ καὶ τὰ ψευδῆ αὐτῶν δόγματα. Ἐκείνου γὰρ προβαδίζουσιν ὁδοποιοῦντες αὐτῶ καὶ καιρὸν ἀπάτης παρεχόμενοι· ἐξεληλύθεισαν δὲ ἤδη ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῶν Ἀποστόλων αἱ αἱρέσεις*» (ΕΠΕ 12, 282).

Μέσα στὴν Καινὴ Διαθήκη ἐπισημαίνονται διάφορες ὄψεις τοῦ «*μυστηρίου τῆς ἀνομίας*» καὶ τῶν ποικιλόμορφων ἐκδηλώσεών του. Ἡ καταγραφὴ εἶναι σαφῆς, λιτὴ καὶ οἱ προτροπὲς πρὸς τοὺς χριστιανοὺς συγκεκριμένες.

Μιὰ πρώτη καταγραφὴ καὶ ἐπισημάνση, ποῦ ἀφορᾷ στό «*μυστήριον τῆς ἀνομίας*» προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο, λίγο πρὶν τὸ ἐκούσιο Πάθος Του. Ἀναφέρεται στοὺς ψευδόχριστους καὶ τοὺς ψευδομεσσίες, ποῦ θὰ ἐμφανιστοῦν μέσα στὴν ἱστορία σὲ συνδυασμὸ μάλιστα μὲ τὸν μόνιμο πειρασμὸ πολλῶν ἀνθρώπων νὰ καθορίσουν τὸ τέλος τοῦ κόσμου (Μθ. 24, 3-6). Ἡ προτροπὴ τοῦ Κυρίου εἶναι σαφῆς καὶ ἀναμφισβήτητη: «*Προσέχετε μὴ σᾶς πλανήσῃ κάποιος*» (Μθ. 24, 4).

Ἡ ἴδια ἐπισημάνση θὰ ἐπαναληφθεῖ μὲ ἀνάλογη ἀφορμὴ γιὰ τὸ ἴδιο θέμα ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο στοὺς Θεσσαλονικεῖς: «*Μὴ σᾶς ἐξαπατήσῃ κανεὶς γιὰ κανένα λόγο*» (Β΄ Θεσ. 2, 3). Ὑπάρχει ἐδῶ ὁμως,

μιὰ ἐπιπλέον λεπτομέρεια πολὺ βασική. Λεπτομέρεια ποὺ θὰ συσχετιστεῖ μὲ πολλὲς αἰρετικὲς καὶ παραχριστιανικὲς κινήσεις μέσα στὴν ἱστορία. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος συμβουλεύει τοὺς Θεσσαλονικεῖς καὶ διαχρονικὰ ὅλους τοὺς χριστιανοὺς νὰ μὴν πιστεύουν ποτὲ κάποιον ποὺ θὰ ἐπικαλεῖται δῆθεν ἰδιωτικὲς ἀποκαλύψεις ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἢ γραπτὰ κείμενα ποὺ θὰ ἔχουν ψευδεπίγραφη ἀποστολικὴ προέλευση (Β΄ Θεσ. 2, 2). Πηγὲς δηλαδὴ «ἀποκαλύψεων» καὶ διδασκαλίες ἐξω-εκκλησιαστικὲς.

Ὁ ἴδιος Ἀπόστολος θὰ ἐπανέλθει στὸ ζήτημα τοῦ κινδύνου νὰ ἐξαπατηθοῦν οἱ χριστιανοὶ καὶ στὴν πρὸς Κολασσαεῖς ἐπιστολή του, δύο φορὲς μάλιστα. Τοὺς τονίζει νὰ προσέχουν νὰ μὴν τοὺς ἐξαπατήσει κάποιος μὲ λογικοφανεῖς συλλογισμοὺς ἀνθρώπινης σοφίας, μὲ ἀνθρώπινες παραδόσεις, ποὺ θεμελιώνονται σὲ μιὰ ψευδεπίγραφη πίστη καὶ ὄχι στὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ (Κολ. 2, 4-8).

Ἀνάλογες πτυχεὲς τοῦ «μυστηρίου τῆς ἀνομίας» θὰ περιγράψει καὶ θὰ ἀναφέρει καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. Ὅλους αὐτοὺς ποὺ ἀντιστρατεύονται καὶ ἐπιχειροῦν νὰ ἀκυρώσουν τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ, στὴν ἐποχὴ του ἦταν τὰ πρῶιμα Γνωστικὰ συστήματα, τοὺς χαρακτηρίζει ἀντίχριστους (Α΄ Ἰω. 2, 18. Β΄ Ἰω. 6, 7). Καὶ στὴ συνέχεια κάνει λόγο γιὰ τοὺς ψευδοπροφήτες, ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὸν κόσμον (Α΄ Ἰω. 4, 2).

Ὁ ἴδιος εὐαγγελιστὴς ὅμως θέτει ἓνα βασικὸ κριτήριον, ἀνυπέρβλητον καὶ μοναδικὸ διαχρονικὰ, γιὰ νὰ ἀξιολογοῦν οἱ χριστιανοὶ τὴν προέλευση καὶ τὴν ἀξιοπιστία τῶν διαφόρων διδασκαλιῶν. Τὸ κριτήριον αὐτὸ εἶναι ἡ «*διδασχὴ τοῦ Χριστοῦ*», ποιὸς τὴ διατηρεῖ στὸ ἀκέραιον «*ὁ μένων ἐν τῇ διδασχῇ*» (Β΄ Ἰω. 9) καὶ ποιὸς τὴν παραδίδει ἀκέραια «*εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς καὶ ταύτην τὴν διδασχὴν οὐ φέρει*» (Β΄ Ἰω. 10). Ἡ διδασχὴ αὐτὴ εἶναι ἡ διαχρονικῶς ἀμετάβλητη ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία καὶ ἐμπειρία καὶ ὄχι κάποια ἰδεολογία.

Ὅψεις ὅμως τοῦ «μυστηρίου τῆς ἀνομίας» ἀναφέρει καὶ καταγράφει καὶ ὁ ἀπόστολος Πέτρος. Ὁλόκληρον τὸ δεῦτερον κεφάλαιον τῆς Β΄ Καθολικῆς Ἐπιστολῆς του εἶναι ἀφιερωμένο στοὺς ψευδοδιδασκάλους «*οἵτινες παρεισάξουσιν αἰρέσεις ἀπωλείας*» (Β΄ Πέτρ. 2, 1). Ἡ ἀνάλυση, τὰ χαρακτηριστικὰ, οἱ πρακτικὲς καὶ οἱ μεθοδεύσεις τῶν

ψευδοδιδασκάλων περιγράφονται με τρόπο χαρακτηριστικό, με την επίσημανση, επιπλέον, πώς ή πλάνη περι την πίστη εισάγει ταυτοχρόνως αλλότριο και αντίευαγγελικό ήθος.

Πτυχές του «μυστηρίου της ανομίας» περιγράφονται και στο ιερό βιβλίο της Αποκαλύψεως, στις επιστολές προς τις 7 τοπικές εκκλησίες, που αναφέρονται στο δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου.

Τα όσα αναφέραμε δὲν ἐξαντλοῦν τις ὕψεις τοῦ «μυστηρίου τῆς ἀνομίας», ὅπως αὐτὸ περιγράφεται ἤδη μέσα στὴν Καινὴ Διαθήκη. Εἶναι ὅμως παραδείγματα ἀντιπροσωπευτικὰ στὸ πῶς αὐτὸ ἐκδηλώνεται μέσα στὴν ἱστορία.

Βεβαίως, ἀπέναντι στὶς ψευδαισθήσεις τῶν ἐκπροσώπων τοῦ «μυστηρίου τῆς ἀνομίας» ὑπάρχει ἡ ἀψευδὴς διαβεβαίωση τοῦ Κυρίου τῆς ἱστορίας, πὺ εἶναι τὸ «*Α καὶ τὸ Ω (...)* ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ Παντοκράτωρ» (Αποκ. 1, 8) ὅτι καὶ «*πύλαι ἄδου*» (Μθ. 16, 18) δὲν θὰ μπορέσουν νὰ καταλύσουν ποτὲ τὸ Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ χριστιανοὶ ὅμως ὀφείλουν νὰ προσέχουν νὰ μὴν τοὺς ἐξαπατήσει κανεὶς.

ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗ, Η ΙΑΣΗ ΤΗΣ ΥΠΕΡΗΦΑΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

π. *Εὐθυμίου Κοτσλαμαζασβίλι,*
Καθηγητοῦ Κρατικοῦ Πανεπιστημίου (τοῦ Ἑλίου) Τιφλίδος

Τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς τὸ Ἅγιο Πνεῦμα κατῆλθε μὲ τὴ μορφή πυρίνων γλωσσῶν ἐπὶ τῶν Ἀποστόλων, τοὺς ικάνωσε νὰ ὁμιλήσουν ξένες γλώσσες καὶ τοὺς χορήγησε τὴ δύναμη νὰ κηρύξουν τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ μαρτυρήσουν τὸν Χριστὸ εἰς πάντα τὰ ἔθνη¹. Ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔνωσε τοιοῦτοτρόπως τὸ διεσπαρμένον ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας γένος τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτο ἀκριβῶς κηρύττει τὸ Κοντάκιον τῆς ἐορτῆς, ὅπου ἡ κάθοδος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος προσφέρει τὴν ἴαση στοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ ἁμάρτημα τῆς ὑπερηφανείας: «Ὅτε καταβάς τὰς γλώσσας συνέχεε, διεμέριζεν ἔθνη ὁ Ὑψιστος· ὅτε τοῦ πυρὸς τὰς γλώσσας διένειμεν, εἰς ἐνότητα πάντας ἐκάλεσε· καὶ συμφώνως δοξάζομεν τὸ Πανάγιον Πνεῦμα»². Τὴν παλαιὰ ἐποχὴ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐπενέβη στοὺς οἰκοδομοῦντας τὸν πύργο «ἐν γῆ Σενναάρ» καὶ συνέχεε «αὐτῶν ἐκεῖ τὴν γλῶσσαν». Μὴ κατανοῶντας πλέον ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, ὄχι μόνον ἔπαυσαν τὸ οἰκοδομικὸν τους ἔργον, ἔπαυσαν δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἔκφραση τῆς ὑπερηφάνειας τοὺς νὰ ἀνυψώσουν τὸ οἰκοδόμημά τους «ἕως τοῦ οὐρανοῦ», ἀλλὰ ἐπίσης χώρισαν, ἀπομακρύνθησαν μεταξύ τους, καὶ διεσπάρησαν σὲ ὅλην τὴν γῆν, πρᾶγμα ποὺ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν γένεσιν τῶν διαφόρων λαῶν: «ἐκεῖθεν διέσπειρον αὐτοὺς Κύριος ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς»³. Τὴν δὲ ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, ὅμως, ὅταν τὸ Ἅγιο Πνεῦμα κατῆλθε ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἐν εἶδει πυρίνων γλωσσῶν, προσφέρθηκε μία τρόπον τινὰ ἀναστροφὴ τῶν παλαιῶν ἀποτελεσμάτων· οἱ τότε διασπαρέντες λαοί, οἱ μεταξὺ τους διεσπασμένοι, καλοῦνται πλέον εἰς ἐνότητα.

1. Ἰω. 15, 26· Πρξ. 1, 8.

2. Πεντηκοστάριον, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 500.

3. Γέν. 11, 1-9.

Ειδικότερα, όπως διηγείται τὸ βιβλίο τῆς Γενέσεως, οἱ ἀπόγονοι τοῦ προπάτορος Νῶε, συμφώνησαν νὰ οἰκοδομήσουν «*ἐαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον*», μὲ τὸν πύργο νὰ εἶναι ὑψηλός «*ἕως τοῦ οὐρανοῦ*». Ὁ Θεός, ὅμως, ἀντιτάχθηκε στὴν ἀπόφασί τους, διότι ἡ ὑψωση τοῦ πύργου δὲν στόχευε πουθενὰ ἀλλοῦ παρὰ μόνο στὴ δική τους ὑψωση καὶ αὐτάρκεια. Ὁ πύργος δηλαδή θὰ ἦταν τόσο ὑψηλός, ὥστε κανένας κατακλυσμὸς νὰ μὴν μποροῦσε νὰ ἐπιφέρει σὲ αὐτοὺς τὴν ἀπώλεια. Ἦλπιζαν

μὲ ἄλλα λόγια οἱ ἄνθρωποι ὅτι μὲ τὶς δικές τους δυνάμεις θὰ ἀπέφευγαν τὸν ἀφανισμό· κατασκευάζοντας ἓνα ἀσφαλὲς καταφύγιο θὰ γλύτωναν ἀπὸ τὴν ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ βέβαια θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ καὶ ὡς μία ἐπιδίωξη ἰσότητος μὲ τὸν Θεό, ἀφοῦ διὰ τοῦ ἔργου τους θὰ ἀνέβαιναν «*ἕως τοῦ οὐρανοῦ*». Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θεὸς δὲν εὐλόγησε τὴν ἐκ συμφώνου ἀπόφασί τους⁴.

Πράγματι, ὁ Θεὸς δὲν συναίνεσε στὰ σχέδια τῶν ἀνθρώπων, διότι τοῦτα ἀπέπνεαν ὑπερηφάνεια. Ἡ ὑπερηφάνεια, ὡς γνωστό, εἶναι ἡ μεγαλύτερη πνευματικὴ ἀσθένεια, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ στὴν ἀπώλεια ὅσους τὴν ἐγκολλωθοῦν. Αὐτὴ κατέβαλε τὸν ἑωσφόρο ἄγγελο καὶ τὸν ἀπεμάκρυνε ἀπὸ τῆς θείας χάρις. Ἡ δὲ ἀπομάκρυνση ἔγινε ἐκούσια, ἐπειδὴ ἀντὶ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἡ ὑπερηφάνεια ὑπηρετήσε τὴ δική του δόξα, καί, κατ' ἐπέκταση ἀμφισβήτησε τὴν ἴδια τὴ θεότητα τοῦ Κυρίου καὶ ἄρα τὴν ἐξάρτησή του ἀπὸ αὐτόν. Ἔτσι καὶ ἡ πλήρης ὑπερηφανείας συμφωνία τῶν τότε ἀνθρώπων εἰς τὴ Βαβέλ θὰ εἶχε παρόμοια ἀποτελέσματα, γι' αὐτὸ καὶ τὸ Πανάγιο Πνεῦμα «*συνέχεε*» τὴ μία γλῶσσα, ἀναγκάζοντάς τους νὰ ὁμιλήσουν διάφορες γλῶσσες καὶ νὰ διασπαροῦν ὡς διάφορα ἔθνη σὲ ὅλη τὴ γῆ, παύοντας ταυτόχρονα τῶν ἔργων τους: «*ἐπαύσαντο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον*», αὐτῶν δηλαδή πού δὲν ἦταν ἀποδεκτὰ εἰς τὸν Θεό.

4. Γέν. 11, 1-9.

Προκύπτει, όμως, τὸ ἐξῆς ἐρώτημα: μήπως ἡ σύγχυση τῆς γλώσσας ἦταν κάποιο εἶδος κόλασης, τιμωρίας, ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ; Ἡ σύγχυση, πάντως, τούτη δὲν εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα οὔτε τὸν πόνο οὔτε τὰ βάσανα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους οὔτε τὴν ἀσθένεια οὔτε τὸν θάνατο. Τί εἶδους ποινή ἦταν τότε ἢ πῶς κατανοεῖται ἡ θεία ἐπέμβαση; Οἱ ἄνθρωποι δυσκολεύθηκαν μόνο σὲ τοῦτο, ὅτι ἔπαυσε ἡ μεταξὺ τους γλωσσικὴ ἐνότητα, πρᾶγμα ποὺ ἐπηρέασε τὴν ἐπικοινωνία καὶ συνεργασία τους: ἀφοῦ δὲν καταλάβαιναν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, δὲν μπορούσαν πλέον νὰ δουλεύουν μαζὶ στὸ κοινὸ ἔργο τῆς οἰκοδόμησις τοῦ πύργου. Ἡ κατάρρευση τῆς ἐνότητας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων θὰ ἦταν κάτι τὸ ἀρνητικὸ, μόνο ἐὰν αὐτοὶ θὰ συνάγονταν διὰ νὰ ἐκτελέσουν ἀγαθὰ ἔργα. Στὴν προκειμένη περίπτωση, ὅμως, ἐφόσον τὸ ἱερὸ κείμενο μαρτυρεῖ τὸν φόβο, τρόπον τινά, τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ συνέχεια αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς ὁμόνοιας: «καὶ εἶπεν Κύριος ἰδοὺ γένος ἐν καὶ χεῖλος ἐν πάντων, καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι, καὶ νῦν οὐκ ἐκλείπει ἀπ’ αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν»⁵, τότε ἡ ἐπέμβασή του καὶ ἡ συνεπόμενη διάσπαση τῆς ἐνότητάς τους, δὲν σημαίνει ἄλλο τί, παρὰ τὸ ἕλεός του πρὸς τὸ πλάσμα του.

Ἡ ἐπίθεση ἀγάπης καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ κορυφώνεται νῦν μὲ τὴν ἐπέλευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος: οἱ Ἀπόστολοι λαμβάνουν τὴ γνώση τῶν γλωσσῶν τῶν διαφόρων λαῶν, ὄχι γιὰ νὰ ἐπέλθει ἐκ νέου γλωσσικὴ ἐνοποίηση καὶ οἱ ἄνθρωποι νὰ ἀνέβουν μόνοι τους «εἰς τοῦ οὐρανοῦ», ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀκούσουν ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι τὴν ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀκούοντες νὰ θελήσουν τὴ σωτηρία τους καὶ τοιοῦτοτρόπως νὰ ὀδηγηθοῦν στὴ θεογνωσία. Οἱ διασπαρθέντες λοιπὸν σὲ ὅλη τὴ γῆ, ἔνεκα τῆς σύγχυσις τῆς γλώσσας, ἄνθρωποι, συνάγονται πάλι εἰς ἐνότητα, ὄχι, ὅμως, μὲ ἄλλο τρόπο παρὰ μὲ τὴν ἐν Χριστῷ «συμφωνία»⁶.

(Μετάφραση ἐκ τῆς γεωργιανῆς: Εἰρήνη Γκαρκακινίτζε)

5. Γέν. 11, 6.

6. Βλ. Δοξαστικὸ Ἀποστίχων Ἑσπερινοῦ τῆς Πεντηκοστῆς, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 493: «Γλώσσαί ποτε συνεχύθησαν, διὰ τὴν τόλμαν τῆς πυργοποιίας· γλώσσαί δὲ νῦν ἐσοφίσθησαν, διὰ τὴν δόξαν τῆς Θεογνωσίας. Ἐκεῖ κατεδίκησε Θεὸς τοὺς ἀσεβεῖς τῷ πταίσματι· ἐνταῦθα ἐφώτισε Χριστὸς τοὺς ἀλειψ τῷ Πνεύματι. Τότε κατειργάσθη ἡ ἀφωνία, πρὸς τιμωρίαν· ἄρτι καινουργεῖται ἡ συμφωνία, πρὸς σωτηρίαν τῶν ψυχῶν ἡμῶν».

ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΣΤΗΝ ΠΑΤΕΡΙΚΗ ΣΚΕΥΗ

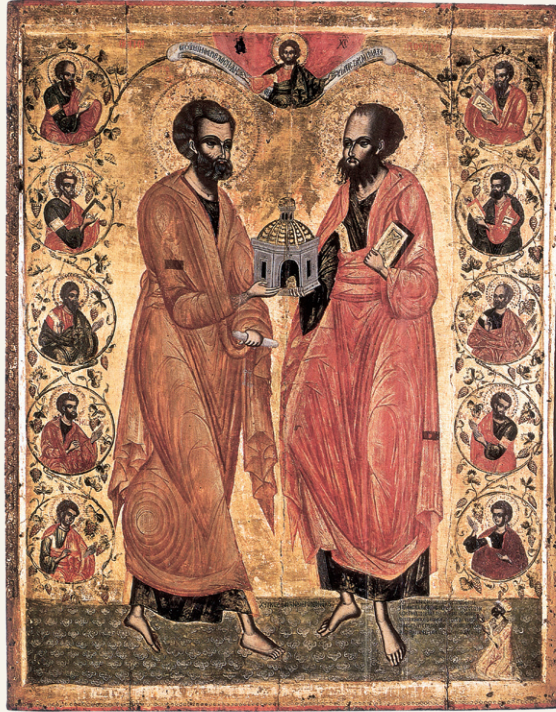
Ἀλεξάνδρου Σάββα
Θεολόγου

Εἶναι γνωστὸ πὼς γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη θεολογικὴ σκέψη οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι ἀποτελοῦν τὸν ἄξονα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία μας, ποὺ εἶναι ἡ μόνη ἀληθινὴ Ἐκκλησία σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὶς ἄλλες αἰρετικὲς ὁμολογίες, χαρακτηρίζεται ὡς ἡ «*Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολική*» Ἐκκλησία. Εἶναι λοιπὸν ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μας Ἀποστολική, διότι ἀπὸ τῆς μίας ἔχει τὴν Ἀποστολικὴ διαδοχὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ πίστη της εἶναι ἀκριβῶς ἡ πίστη ποὺ κήρυξαν οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι, γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονὸς πὼς ὁ Μέγας Βασίλειος σὲ πλείστους ὅσους λόγους του κατὰ Ἀρειανῶν, θέλοντας νὰ προφυλάξει τὸ ὀρθόδοξο ποίμνιο θὰ συστήσει: «*Ὁ Χριστὸς ὡς ἐδίδασκεν, οἱ Ἀπόστολοι ὡς ἐκήρυξαν, οἱ Πατέρες ὡς διετήρησαν, οἱ μάρτυρες ὡς ἐβεβαίωσαν, ἀρκεσθήτω σοι λέγειν ἃ ἐδιδάχθης*». Δηλαδή ὅσα ὁ Χριστὸς δίδαξε, αὐτὰ ἀκριβῶς ποὺ οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι κήρυξαν, αὐτὰ ποὺ οἱ θεοφόροι Πατέρες στὰ θεόπνευστα συγγράμματά τους διατήρησαν, ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν πίστη, τὴν ὁποία ἐπεσφράγισαν μὲ τὸ μαρτύριο τοῦ αἵματος οἱ Ἅγιοι μάρτυρες, αὐτὴ νὰ δέχεσθε καὶ ὄχι ὀτιδῆποτε ἄλλο.

Ἡ διδασκαλία τους ἀποτελεῖ, κατὰ τοὺς Πατέρες, τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας. Ὁ Μέγας Βασίλειος, μιλῶντας γιὰ τὶς πηγὲς τῆς πίστεως μας, λέει: «*Τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς ἀποστόλων παράδοσεως διαδοθέντα ἡμῖν ὡς ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα, ἅπερ ἀμφοτέρα τὴν αὐτὴν ἔχουσιν ἰσχὺν πρὸς τὴν εὐσέβειαν*». Δηλαδή, πηγὲς τῆς πίστεως μας εἶναι ἀπὸ τῆς μίας ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ Ἱερὰ Παράδοση ποὺ εἶναι οὐσιαστικὰ ἡ διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ θέματα πίστεως, λατρείας, διοίκησης τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ πὼς, κατὰ τοὺς θεοφόρους Πατέρες, δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι οὐσιαστικὰ οἱ Ἀπόστολοι ἦταν ἀγράμμα-

τοι ψαράδες. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος ἀναφέρει πὼς αὐτὴ ἡ ἐπιλογή τοῦ Χριστοῦ ἔγινε γιὰ νὰ καταδειχθεῖ ἡ ἀνωτερότητα τῆς χριστιανικῆς ἀληθινῆς πίστεως, ἡ ὁποία δὲν εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ τὰ δεκανίκια τῆς ἀνθρώπινης σοφίας γιὰ νὰ ἐπικρατήσει. Λέει χαρακτηριστικά: «Οἱ οὖν φιλόσοφοι οὐκ ἔπεισαν κἄν ὀλίγους ἐκ τῶν πλησίον αὐτῶν περὶ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου καὶ ἰδοὺ ὁ Κύριος εἶς ὧν καὶ δι' εὐτελῶν ρημάτων καὶ διὰ ἀνθρώπων οὐ σοφῶν

κατὰ γλῶτταν ἔπεισε πάντας τοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καταφρονεῖν τὰ θνητά, φρονεῖν τὰ ἀθάνατα, παρορᾶν τὰ πρόσκαιρα, ἀποβλέπειν εἰς τὰ οὐράνια».

Οἱ Ἀπόστολοι λοιπόν, «οὐ σοφοὶ κατὰ γλῶτταν», ἔχοντας τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἐμπειρικὴ βίωση τοῦ Θεοῦ, κήρυξαν πὼς «ὁ Λόγος ἀσώματος ὧν ἐν τῇ φύσει κατὰ φιλάνθρωπιαν καὶ ἀγαθότητα τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι πεφανέρωται». Σύστησαν κατὰ τόπους ἐκκλησίες καὶ ἔγιναν ἔτσι συνεχιστὲς τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ, πὸν στόχος τους ἦταν ἡ ἐγχρίστωση καὶ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου.

Ὁ Ἅγιος Δωρόθεος ἐξάλλου, μιλῶντας ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆ δικῆ του γιὰ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους, θὰ τονίσει πὼς εἶχαν ὅλοι τους τὴν ἀρετὴ τῆς ἀπροσπάθειας τοῦ νοῦ. Εἶναι γνωστὸ πὼς γιὰ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία ἀπροσπάθεια τοῦ νοῦ σημαίνει τὴν κατάστασι ἐκεῖνη κατὰ

τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος κάνει πλήρη ὑπέρβαση τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ εὐρύτερα, τοῦ κόσμου τούτου. Λέει χαρακτηριστικὰ ὁ Ἅγιος Δωρόθεος: «*Εἶπε οὖν ὁ Πέτρος τῷ Ἰησοῦ: "ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολουθήσαμεν σε". Τί γὰρ ἀφῆκε οὗτος, μὴ ἄρα χρυσίον καὶ ἀργύριον καὶ οἴκους, οὗτος σαγήνην μίαν εἶχεν καὶ ταύτην πεπαλαιωμένην, ἀλλὰ ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ πᾶσαν τὴν προσπάθειαν τοῦ νοῦ».*

Ἐξάλλου, κατὰ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι εἶναι καὶ φωτιστὲς καὶ τιμωροί. Σ' ἓνα λόγο του, «*Εἰς τὴν Πεντηκοστήν*», ἀναφέρει πὼς τὸ Ἅγιο Πνεῦμα κατῆλθε μὲ τὴ μορφή πυρίνων γλωσσῶν. Αὐτὸ γιὰ νὰ καταδειχθεῖ ἀπὸ τὴ μιὰ ἢ θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀφοῦ ὁ Θεὸς εἶναι πῦρ καταναλίσκον, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁμως, κατὰ τὴ θεολογία τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας μας, γιὰ νὰ φανερωθεῖ ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ποὺ ἐπρόκειτο νὰ κηρυχθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους εἶναι πῦρ, ποὺ τοὺς μὲν καλοπροαίρετους φωτίζει, τοὺς δὲ κακοπροαίρετους κολάζει. Ὑπ' αὐτὴ τὴν ἔννοια οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι εἶναι φωτιστὲς καὶ τιμωροί. Ἐπίσης, συνεχίζει ὁ Παλαμᾶς, τὸ Ἅγιο Πνεῦμα κατέρχεται μὲ τὴ μορφή γλωσσῶν γιὰ νὰ καταδειχθεῖ πὼς ὁ Λόγος, δηλαδὴ ὁ Χριστός, ἔμελλε νὰ κηρυχθεῖ διὰ τῆς γλώσσης τῶν Ἀποστόλων.

Ὅπως ἀναφέρθηκε καὶ πιὸ πάνω, ἡ Ἐκκλησία μας εἶναι Ἀποστολική, διότι οἱ ἐπίσκοποί της ἔχουν ἀπευθείας τὴ χειροτονία ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους.

Αὐτὸ σημαίνει πὼς οἱ Ἀπόστολοι χειροτόνησαν ἐπισκόπους πρὶν τὴν κοίμησή τους καὶ αὐτοὶ ἄλλους, γι' αὐτὸ στὴν Ὁρθοδοξία ἔχουμε τὴν ἀποστολικὴ διαδοχὴ ποὺ δὲν ὑπάρχει στὶς ἄλλες χριστιανικὲς ὁμολογίες. Ἀκριβῶς γι' αὐτὸ οἱ ἄλλες χριστιανικὲς ὁμολογίες δὲν μποροῦν νὰ ἀποκαλοῦνται Ἐκκλησίες. Ἐξάλλου, ἀξιόλογες εἶναι καὶ οἱ θεολογικὲς τοποθετήσεις τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτη γιὰ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους. Ὁ Ἅγιος ὑποστηρίζει πὼς μὲ τὸ γεγονὸς τῆς ἐπιφοίτησης τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι οὐσιαστικὰ βαπτίζονται μὲ τὴ χάρι Του. Λέει χαρακτηριστικὰ: «*Συλλογίσου ἀγαπητέ, πὼς τὸ Πανάγιο Πνεῦμα, ὅταν κατέβη εἰς τὸ ὑπερῶον ἐν εἶδει πυρίνων γλωσσῶν, ὡσὰν ἓνας σφοδρότατος ἄνεμος καὶ βροντὴ ἐγέμι-*

σεν ὄλον τὸν οἶκον, εἰς τὸν ὅποιον ἦσαν καθήμενοι οἱ θεῖοι Ἀπόστολοι καὶ προσεύχοντο καὶ "ἐπλήρωσε τὸν οἶκον ποὺ ἦσαν καθήμενοι" καὶ τὸν ἔκαμε ὡς μίαν κολυμβήθραν διὰ τὴν βαπτίση τοὺς Ἀποστόλους μετὰ τὴν θείαν χάριν Του».

Κατὰ τὸν μεγάλο αὐτὸ Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας μας τὸ Πανάγιο Πνεῦμα ἐνήργησε στοὺς Ἀποστόλους τρεῖς μεταβολές. Ἡ πρώτη μεταβολὴ εἶχε νὰ κάνει μετὰ τὸν νοῦ τῶν Ἀποστόλων. Λέει χαρακτηριστικά: «Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ μετέβαλε εἰς αὐτοὺς τὰς πρώτας ἰδέας, ὅπου εἶχον περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου καὶ τοὺς ἔκαμε νὰ γνωρίσουν τὴν ματαιότητα τῶν παρόντων ἀγαθῶν». Σύμφωνα μετὰ τὴν θεολογία τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, οἱ Ἀπόστολοι «ἐμετροῦσαν διὰ μεγάλην εὐτυχίαν τὸ νὰ εἶναι μικρότεροι ἀπὸ ὄλους». Ἄρα ἦταν ἄνθρωποι ταπεινώσεως. Ἡ δευτέρα τώρα μεταβολὴ ποὺ ἐπετέλεσε σ' αὐτοὺς ἦταν τὸ ὅτι «μετέβαλλε τὴν ἀσθένειαν τῆς καρδίας των εἰς ἀνδρείαν καὶ γενναϊότητα». Δηλαδή ἐπιπρόσθετα ἦταν γενναῖοι καὶ ἄφοβοι. Τέλος, τὸ Ἅγιο Πνεῦμα τοὺς χάρισε τὸ δῶρο τῆς θεολογίας, δηλαδή, «δὲν μιλοῦσαν παρὰ διὰ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, διὰ τὴν Ἁγία Τριάδα, διὰ τὸ μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας».

Αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι γιὰ τὴν ὀρθόδοξη πατερικὴ θεολογία: ἡ μακάρια καὶ λαμπρὰ δωδεκάς, τῆς ὀρθοδοξίας οἱ στερρότατοι στῦλοι, τῆς Ἐκκλησίας οἱ θεμέλιοι, τῆς Βασιλείας τὰ σκῆπτρα, τῆς πίστεως μας ἄγρυπνοι προστάται. Γι' αὐτὸ δικαίως οἱ πιστοὶ ἐπικαλούμενοι τὴ βοήθειά τους ψάλλουμε: «Ἀπόστολοι Ἅγιοι πρεσβεύσατε τῷ ἐλεήμονι Θεῷ, ἵνα παισιμάτων ἄφεσιν παράσχη ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν».

Ο ΛΕΩΝ ΣΤ' Ο ΣΟΦΟΣ ΚΑΙ Η ΣΥΓΚΛΗΤΟΣ

Χρήστου Μπακογιάννη
Υπ. Διδ. Πολιτικής Έπιστήμης

(Β' ΜΕΡΟΣ)

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκκλησία ὡς θεσμὸ στὴν ἐποχὴ τοῦ Λέοντος ΣΤ' πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι δὲν ἀνετράπη ἡ καθεστηκυῖα τάξη, οὔτε ἔγιναν σοβαρὲς ἐπεμβάσεις πέρα τῶν προβλεπομένων. Ἄς δοῦμε συνοπτικὰ πῶς λειτουργοῦσε ἡ ἐκκλησία στὸ Βυζάντιο.

I. Καταρχάς, ἡ νεότερικὴ ἱστοριογραφία ἀρνεῖται νὰ δεχθεῖ τὸ πόρισμα τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν γιὰ τὸν ἀνώτατο ἄρχοντα, ἀφοῦ τὸν ἀποκαλεῖ «*αὐτοκράτορα*» καὶ «*ἀκρογωνιαῖο λίθο τοῦ πολιτειακοῦ οἰκοδομήματος*». Υἱοθετεῖ δηλαδὴ τὴ χριστιανικὴ θεολογία τῆς ἐξουσίας, ἡ ὁποία ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ ἐπὶ γῆς ἄρχων εἶναι «*μίμημα καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ*» (Εὐσέβιος Καισαρείας). Τὸ ἐρώτημα εἶναι πῶς ὁ βασιλέας ἀνέρχεται στὸν θρόνο καὶ πολιτεύεται κατὰ τὸν κοσμικὸ τρόπο, ὁ ὁποῖος πραγματολογικὰ τοποθετεῖται στὸν ἀντίποδα τῆς δεσποτικῆς θεοκρατίας. Ὅντως ἡ περιγραφή αὐτὴ προσιδιάζει σὲ ἓνα θεοκρατικὸ ὀλοκληρωτικὸ ἄρχοντα δεσποτικοῦ τύπου. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ διακριθοῦν οἱ θεολογικὲς ἀναγωγὲς ἀπὸ τὶς πραγματικότητες ποὺ ἀπετέλεσαν τὸ θεμέλιο τοῦ Βυζαντίου. Τυπικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ τὸ σύστημα τῶν πόλεων ποὺ ἔδωσαν τὸ ὀργανωτικὸ σχῆμα καὶ τὴ βάση τῆς λειτουργίας τῆς ἐκκλησίας (τῆς χριστιανικῆς «*πολιτείας*»), ποὺ ἀντιλέγουν στὴ θεοκρατικὴ φύση τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου.

Τὸ πολιτικὸ σύστημα τῆς οἰκουμένης διαρθρώνεται σὲ ἀλλεπάλληλα πολιτειακὰ ἐπίπεδα, τὰ ὁποῖα θὰ συνθέσουν ἓνα ἐνιαῖο ὄλον μιᾶς πυραμίδας, τῆς ὁποίας ἡ κορυφή ἀποδίδει τὴν ἔννοια τῆς «*ἐννομης ἐπιστασίας*». Ὁ βυζαντινὸς βασιλέας ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀρχὴν του

ὡς «ἐννομον ἐπιστασίαν»¹, ἢ ὅποια, ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐνσαρκώνει προσωποπαγῶς τὸν νόμο. Ἡ θεμελιώδης κοινωνία τῆς πόλης/κράτους ὑπῆρξε βασικὸ συστατικὸ τοῦ Βυζαντίου, ἐνῶ ἔπειτα ὁ ἑλληνικὸς κόσμος εἰσῆλθε στὴν τουρκοκρατία συντεταγμένος μὲ γνώμονα τὴν κοινωνία τῆς πόλης/κοινοῦ καὶ ὅ,τι αὐτὰ ἀποτελέσαν. Οἱ βυζαντινὲς πόλεις/κοινὰ ἀναπαράγουν τὶς ἀρχές τῶν πόλεων τῆς κρατοκεντρικῆς ἐποχῆς. Αὐτὸ συνάγεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία δομεῖται ταυτολογικὰ κατὰ τὸ σύστημα τῶν πόλεων (ὀργάνωση ἐκκλησίας καὶ κλήρου κατὰ πόλεις, αὐτονομία τοπικῶν ἐκκλησιῶν λόγῳ ἀπαγόρευσης εἰσπήδησης, σύνοδοι τῶν ἀντιπροσώπων κ.ἄ.)².

1. Ἐπαναγωγή Λέοντος, τίτλος Α': «*Βασιλεύς ἐστὶν ἐννομος ἐπιστασία, κοινὸν ἀγαθὸν πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις*», ἐν J. et P. ZEPOS, *Jus Graeco-Romanum*, τ. VI, Aalen²1962, σ. 57. Αὐτόθι, τ. I, σ. 321, 389, 619. Βλ. ἐπίσης, Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, *Ὀμιλία εἰς τὸν ΛΒ' Ψαλμόν*, 9, Migne PG 29, 345A: «*Ὁρίσαντο δὲ τινες βασιλείαν εἶναι τὴν ἐννομον ἐπιστασίαν*». ΜΑΞΙΜΟΣ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, *Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφορῶν ἀπόρων τῆς θείας Γραφῆς*, ed. C. Laga - C. Steel, *Maximi confessoris quaestiones ad Thalassium*, τ. 2, Brepols 1990, σ. 63: «*Ἡ γὰρ δικαιοσύνη ἐστὶν ἢ τοῦ Ἰσου κατ' ἀζίαν διανέμησις, βασιλεία δὲ ἐννομός ἐστιν ἐπιστασία, ἄρα ταῦτόν τῃ βασιλείᾳ ἢ δικαιοσύνῃ*». Πρβλ. ΖΩΝΑΡΑΣ, *Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν*, ed. Th. Büttner-Wobst, *Ioannis Zonarae Annales*, τ. III, Bonn 1897, σ. 15: «*τὰ τῆς πολιτείας ἔθι ἐτηρεῖτο [...] καὶ ἐννομος ἦν ἐπιστασία, τὸ κράτος δὲ τὸ βασιλεῖον, ἀλλ' οὐκ ἄντικρυς τυραννίς*».

2. Ἐκτός ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῶν ἐπισκόπων στὰ πρακτικὰ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων (π.χ. στήν ΣΤ'), δεξ καὶ διάταξη τοῦ βασιλέα Ζήνωνα γιὰ τὴ θέσπιση

Ὁ βυζαντινὸς βασιλέας στὴ χριστιανικὴ ἐποχὴ δὲν ταξινομεῖται ὡς ἰσότιμος μὲ τὸ θεῖο, οὔτε δέχεται θυσίες. Στὸ μέτρο πὸν τὸ θρησκευτικὸ ζήτημα ἔγινε μέρος τῶν κοινωνικο-πολιτικῶν ζυμώσεων τῆς κοσμοπολιτείας, οἱ βασιλεῖς, στὴν προσπάθειά τους νὰ διαιτητεύσουν ἢ νὰ οἰκειοποιηθοῦν τὴ μία ἢ τὴν ἄλλη δογματικὴ διαφοροποίηση, γίνονται συχνὰ μέρος τοῦ προβλήματος, ἤτοι τῶν πολιτικῶν ἀντιπαράθεσεων. Ἔτσι, ὁ Κωνσταντῖνος Β΄ θὰ πάρει θέση ὑπὲρ τῆς Χαλκηδόνας, ὁ Ἀναστάσιος ὑπὲρ τοῦ μονοφυσιτισμοῦ, ὁ Ἡράκλειος ὑπὲρ τοῦ μονοθελητισμοῦ κ.λπ. Σὲ κάθε περίπτωση, ὁ βασιλέας θὰ εἶναι φορέας τῆς ἐπιστασίας γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς καθολικῆς πολιτικῆς ἀρμοδιότητος ἀπὸ τοὺς συντελεστὲς τῆς κοσμοπολιτείας. Θὰ διατηρήσει, ἐπίσης, τὴν ἀνώτατη ἐπιστασία τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ δὲν θὰ τεθεῖ ποτὲ ἐπικεφαλῆς τῆς. Ἡ ἐκκλησία θὰ διατηρήσει τὴν αὐτονομία τῆς, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι μὴ πολιτειακοὶ θεσμοί, θὰ ὀργανωθεῖ καὶ θὰ λειτουργήσῃ ὡς σύστημα κατὰ τὸ πολιτειακὸ πρότυπο τῶν πόλεων καὶ στὸ σύνολό τῆς ἐν εἶδει κοσμοπολιτείας.

II. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τῆς κρατοκεντρικῆς περιόδου ἔχει πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα μὲ τὴ σύναξη τῶν χριστιανῶν. Ὑπάρχει μία σταθερά: ἓνα κοινωνικὸ γεγονός, ὅπως ἡ θρησκεία, ἀναδεικνύεται σὲ διαρκῆ παράμετρο τῆς πολιτικῆς ἀρμοδιότητος τοῦ δήμου. Πῶς μετασχηματίζεται; Ἡ «ἐκκλησία τοῦ δήμου» τῶν πιστῶν διανύει δύο στάδια. Μετακομίζει ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου στὸν ναὸ καὶ τὴν ἀνάληψη τῆς ρητορικῆς (ποὺ περιλαμβάνει οὐσιαστικὰ μόνο τὴ διδασκαλία τοῦ κανόνα πίστεως) ἀναλαμβάνει ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ ἱερέας. Ἄρα ἀλλάζει ὁ τόπος, ἀλλάζει ἡ σχέση τοῦ ρήτορα (τώρα μόνο ὁ κληρικός), ἀλλάζει καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ρητορικῆς. Δὲν εἶναι μέρος τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου (π.χ. ἓνα πολιτικὸ ζήτημα τοῦ κοινοῦ), ἀλλὰ εἶναι ἡ διδαχὴ τοῦ

ἰδίου ἐπισκόπου σὲ κάθε πόλη, ὅπως συμπεριλήφθη στὸν *Ιουστινιάνειο Κώδικα* (rec. P. Krüger, Dublin 1967, I, 3, 35): «Πᾶσαν πόλιν εἴτε ἀνανεωθεῖσαν κατὰ τοὺς προλαβόντας χρόνους εἴτε οὐκ οὔσαν μὲν πρότερον, διὰ δὲ βασιλικῆς φιλοτιμίας ἀποδειχθεῖσαν πόλιν ἔχει ἐκ παντὸς τρόπου ἀχώριστον καὶ ἴδιον τὸν ἐπιμελησόμενον τῶν κατ' αὐτὴν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐπίσκοπον θεσπίζομεν». Βλ. καὶ P.R. COLEMAN-NORTON, *Roman State and Christian Church*, τ. III, London 1966, ἀρ. 523, σσ. 912-915.

κανονιστικού πλαισίου μέσα στο οποίο καλείται τώρα ο πολίτης/μέλος της εκκλησίας να λειτουργήσει. Άρα ο διδάσκων γίνεται και έλεγκτης στην ήθικη αυτή συμπεριφορά.

III. Ο Λέων ο Σοφός δεν έπενέβη στη λειτουργία της εκκλησίας, ούτε τάχθηκε υπέρ κάποιας δογματικής διαφοροποίησης, ούτε νομοθέτησε υπέρ κάποιων προνομίων της. Η νομοθεσία του Λέοντα δεν κατάργησε ούτε τον δήμο, ούτε τη σύγκλητο, ούτε τις συντεχνίες της έποχης. Άπλως, διευκρίνισε τὸ κανονιστικὸ πλαίσιο μέσα στο οποίο θὰ άσκούνταν ἡ λειτουργία τῶν συντεχνιῶν καὶ ἡ έποπτεία τῆς κεντρικῆς έξουσίας. Τὴν έποπτικὴ αὐτὴ άρμοδιότητα άσκει ὁ έπαρχος τῆς ΚΠολης, ὅπως κάνουν καὶ οἱ προεστοὶ τῶν άλλων πόλεων στους αντίστοιχους θεσμούς. Η μέριμνα αὐτὴ τοῦ έπάρχου γιὰ τὴν έναρμόνιση τῶν θεσμῶν τῆς οικονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς άποσκοπεῖ στὴν εὔρυθμη λειτουργία τῆς άγορᾶς καὶ τὴν έπίτευξη τοῦ κοινῶν συμφέροντος.

Ο Λέων, παρότι ἦταν ὀρθόδοξος, δεν έξυπνέτησε τὸ κοινὸ συμφέρον στὸν χῶρο τῆς εκκλησίας. Η πρώτη του κίνηση, μόλις ανέλαβε τὴ βασιλεία, ἦταν νὰ διορίσει πατριάρχη τὸν άδελφὸ του Στέφανο³, άφοῦ νωρίτερα άπομάκρυνε τὸν ἱερὸ Φώτιο. Θυμίζουμε ὅτι ὁ Στέφανος προοριζόταν γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἀπὸ τὸν πατέρα του, Βασίλειο Α', άφοῦ φρόντισε νὰ χειροτονηθεῖ, ἐνῶ ἦταν νεότατος. Δηλαδὴ ὁ Βασίλειος νομιμοποίησε τὴν ἔνταξη τοῦ Στεφάνου στὸν κλῆρο, δημιούργησε τετελεσμένο καὶ άργότερα ὁ Λέων φρόντισε νὰ αναλάβει ὁ άδελφός του τὸν άρχιερατικὸ θρόνο. Ἔτσι, ὁ ανώτατος πολιτειακὸς άρχων καὶ ὁ έπίσκοπος τῆς μητρόπολης πολιτείας ἦταν συγγενεῖς. Τὸ μεμπτὸ δεν εἶναι αὐτό, ἀλλὰ ὅτι άπομακρύνθηκε ὁ νόμιμος πατριάρχης γιὰ νὰ διορισθεῖ κάποιος άλλος. Ἄλλωστε, ἔως τότε ὁ Στέφανος εἶναι παντελῶς άγνωστος καὶ δεν εἶχε διακριθεῖ σὲ τίποτα στὸν τομέα του. Ἐχοντας μόνο τὰ τυπικὰ προσόντα γιὰ τὴν κατάληψη τῆς θέσης, ἔμειναν ἐκτὸς άλλοι ὑποψήφιοι, άπείρως ἱκανότεροι. Ἄλλαξε σὲ κάτι ἡ εἰκόνα τῆς εκκλησίας ἢ τὸ δόγμα; Ὁχι. Ἄμαυρώθηκε ἡ εἰκόνα τοῦ Λέοντα ὡς δικαίου βασιλέα; Ἄσφαλῶς. Παρεμπιπτόντως, ἐδῶ δεν

3. ΖΩΝΑΡΑΣ, ὅπ.π., σ. 440.

ὕπάρχει «*καισαροπαπισμός*», ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ νεώτεροι ἱστορικοί. Δὲν ἐπεμβαίνει ὁ Λέων στὴν ἐσωτερικὴ λειτουργία τῆς ἐκκλησίας (ὀργάνωση, λατρεία), οὔτε ἀναλαμβάνει τὴ διοίκησή της, οὔτε θεσπίζει κάποιο κανόνα.

Μία ἄλλη ἄγνωστη ἐκδήλωση τῆς εὐσέβειας τοῦ Λέοντα εἶναι τὸ γεγονός ὅτι εἰσήγαγε, ὡς μὴ ὀφείλε, στὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ μουσουλμάνους ἐπισκέπτες ἀπὸ τὴ Μελιτηνὴ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν καὶ ὁ πατέρας τοῦ Σαμωνᾶ⁴, ἐνὸς στενοῦ συνεργάτη του. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Λέων, προκειμένου νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν συνεργάτη καὶ φίλο του, εἰσήγαγε ἀλλόθρησκους σὲ χριστιανικὸ ναό, παρὰ τὴν ἀπαγόρευση τῶν ἱερῶν κανόνων. Προέκρινε τὸ συμφέρον τοῦ Σαμωνᾶ, ὥστε νὰ διευκολυνθοῦν οἱ συμπατριῶτες του. Ἡ φαινομενικὴ αὐτὴ περιφρόνηση τοῦ Λέοντα γιὰ τὴν ἐκκλησίαν δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἦταν χριστιανὸς ἢ δὲν σεβόταν τὴν ὀρθοδοξία. Ἡ στάση αὐτὴ ἔχει ἀφετηρία τὴν παραδοχὴ ὅτι στὸ Βυζάντιο ἡ ἐκκλησία δὲν ἀναγνωρίζεται ὡς πολιτειακὸς παράγων ποὺ συμμετέχει στὴ διαδικασία λήψης τῶν ἀποφάσεων. Ἡ ἐπιρροή της εἶναι ἰσχυρὴ στὰ θεολογικὰ ζητήματα, ἐνῶ συμμετέχει στὰ συλλογικὰ πράγματα. Δὲν ἐπιβάλλει στοὺς βασιλεῖς τὴν πίστη, ἀλλὰ τὴν διαβεβαιώνει. Ἡ ἐμμονὴ αὐτὴ τῆς ἐκκλησίας στὴν πίστη τοῦ βασιλέα εἶναι ἀπόρροια τῆς ἱστορίας (ἡ ἐκκλησία ὡς σύστημα δὲν εἶχε κοσμικὴ ἀρμοδιότητα) καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ ἀποφάσεις της ἔπρεπε πάντοτε νὰ ἐπικυρωθοῦν καὶ νὰ ἐφαρμοστοῦν ἀπὸ τὴν πολιτεία. Ἡ τελευταία κατέχει τὴν καθολικὴ πολιτικὴ ἀρμοδιότητα καὶ δὲν τὴν μοιράζεται μὲ καμία ἀρχή, ὅπως π.χ. ἡ ἐκκλησία. Οἱ «*διακριτοὶ ρόλοι*» εἶναι ἀσφαλιστικὴ δικλῖδα τῆς ἀνθρωποκεντρικῆς κοινωνίας, ὥστε νὰ μὴν γίνῃ ἡ ἐκκλησία «*κράτος ἐν κράτει*». Συμπερασματικά, ὁ πολιτικὸς ρόλος τῆς ἐκκλησίας περιορίζεται στὴν ὀρθὴ πίστη τοῦ βασιλέα (καὶ τῆς λοιπῆς ἡγεσίας) καὶ στὴ διασφάλιση τῶν ἰδίων συμφερόντων. Ὑπὸ μία ἔννοια, καὶ στὴν ἠθικὴ συμπεριφορὰ τοῦ βασιλέα. Ἀρκεῖ νὰ δοῦμε ἐδῶ τὸν θόρυβο ποὺ προκλήθηκε σχετικὰ μὲ τὸν τέταρτο γάμο τοῦ Λέοντα καὶ τὸν τρόπο ποὺ ἐπιλύθηκε τὸ ζήτημα (καταδίκη τετάρτου γάμου γενικά, ἀλλὰ ὄχι ἀφορισμὸς τοῦ Λέοντα).

4. Στὸ ἴδιο, σ. 446.

